Journal of Diplomatics Studies and Research
On behalf of the Scientific Association of Manuscript Research and Codicology of IRAN
Studies | Original Paper | Report and Review

Motivations and Methods for Promoting the Shahnameh During the pahlavi Era (Based on Documentary Evidence)

Niloofar Sadat Abdollahi[1] Mahdi Nik manesh[2]

Submited: 2026-08-24 Revised: 2026-09-18 Accepted: 2026-09-24 Published: 2026-10-04 pp.222-261

Abstract

The earliest efforts to promote the Shahnameh can be traced back to the time of its completion. Throughout history, these efforts were not always grassroots in nature; indeed, certain periods witnessed the active involvement of governments in promoting the epic. Although the primary and ostensible aim of these governments was to popularize the Shahnameh, they also pursued other objectives that served the interests of the ruling establishment. The Pahlavi government is one example of a regime that viewed the promotion of the Shahnameh as a beneficial endeavor. Its efforts were not limited to merely popularizing the epic among the public; through a long-term strategy, the government also sought to achieve certain secondary objectives. Ultimately, these efforts to promote the Shahnameh—regardless of any ulterior motives—established the work as an enduring legacy within society, finding a place among both the general public and literary circles and garnering widespread public acclaim. However, efforts driven by secondary objectives met with public receptiveness in only a few areas; despite incurring exorbitant costs, they failed to yield the returns anticipated by the ruling establishment, influencing only that segment of society already devoted—or sometimes even subservient—to the Shah. Employing a library-based research methodology and drawing upon extant documents, this article analyzes the Pahlavi government's various motivations and strategies for promoting the Shahnameh, as well as the efficacy of these efforts in realizing both primary and secondary goals. The study concludes that the Shahnameh encompasses diverse dimensions, and that certain governments have sought to capitalize on the potential inherent in these facets. These efforts were aimed at promoting the Shahnameh and serving the interests of the ruling regimes; given the work's popularity and the perceived need to disseminate it, its literary dimension garnered greater public reception than other areas.

Keywords: Manuscript donation, archival research, promotion of literary works, Pahlavi era, Ferdowsi's Shahnameh, Shahnameh imitations.

CONFLICT OF INTERESTS

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this paper.

1. department of Persian language and literature- literature and humanities faculty- Alzahra university- iran-Tehran- post doctoral researcher. NSAbdollahy@ut.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Alzahra University, Tehran, Iran. m.nikmanesh@alzahra.ac.ir

Journal of Diplomatics Studies and Research
On behalf of the Scientific Association of Manuscript Research and Codicology of IRAN
Studies | Original Paper | Report and Review

This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial License, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.
© 2024 The Author(s). Journal of Codicology and manuscript research published by Torath pub. on behalf of the Scientific Association of Manuscript Research and Codicology of IRAN.

References:

Books

1. Ehtesham Oliaei, Ali-Mohammad, (1956), *Iran and Reza Shah the Great*, Tehran: Ettehad Printing House.
2. Ehtesham Oliaei, Ali-Mohammad, (1968), *Shahnameh-ye Aryamehr* (A masterpiece reflecting the White Revolution, comprising an account of the 24-year reign of His Imperial Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi up to the commencement of the celebrations marking the twenty-fifth year of this reign), 1st ed., Tehran: Ettehad Printing House.
3. Pahlavi, Mohammad Reza, (1966), *The White Revolution*, Tehran: Pahlavi Royal Library.
4. Pahlavi, Mohammad Reza, (1977), *Towards the Great Civilization*, Tehran: Tahoori.
5. Pahlavi, Mohammad Reza, (1976), *Shahnameh-ye Enghelab-e Arzi-ye Iran* [The Epic of Iran's Land Reform]: Complete text of statements, messages, interviews, and writings of His Imperial Majesty Mohammad Reza Pahlavi, Shahanshah Aryamehr, regarding Iran's land reform, Vol. 1: Before the Revolution, 2nd ed., [n.p.]: [n.pub.].
6. Pahlavi, Mohammad Reza, (1970), *Mission for My Country*, Tehran: The Translation and Publication Agency.

Articles:

7. Esmaeili, Alireza, (2006), "Architecture of the Pahlavi Era as Narrated by Documents (1): The Tomb of Ferdowsi," *Golestan-e Honar*, Spring 2006, No. 3, pp. 99–110. Emam Jomeh-Zadeh, Seyyed Javad, and Hamidreza Esmaeili (2013), "An Analysis of Secularization Policies During the Pahlavi Era," *Rahyaft-e Enghelab-e Eslami* (Scientific-Research Quarterly), Spring 2013, Vol. 7, No. 22, pp. 45–64.
8. Amiri Firuzkohi, Seyyed Karim (1978), "A Remembrance of Nobakht," *Vahid*, Second half of Khordad and first half of Tir 1357 [June–July 1978], Nos. 234 & 235, pp. 15–25.
9. Jafari, Ali Akbar, and Mohaddeseh Ghanbari (2022), "Explaining the Promotion of Non-Islamic Lifestyles During the Second Pahlavi Era Based on Documents and Newspapers," *Tahghighat-e Asnadi-ye Enghelab-e Eslami* (Scientific Journal of Documentary Research on the Islamic Revolution), Spring and Summer 2022, Vol. 5, No. 9, pp. 87–113.
10. Hadidi, Mokhtar (1998), "The Second Pahlavi Era and an Example of Ancient-Oriented Ideologies (A Look at Confidential Documents Regarding the Imperial Celebrations)," *Tarikh-e Mo'aser-e Iran* (Contemporary History of Iran), Spring 1998, No. 5, pp. 103–188.
11. Khodadadi, Hassan, and Mohammad Kohandani (2022), "Causes of the Inefficiency of the White Revolution Ideology in Legitimizing the Pahlavi Political System," *Motale'at-e Enghelab-e Eslami* (Scientific Journal of Islamic Revolution Studies), Autumn 2022, Vol. 19, No. 70, pp.

135–154. Seyyed Bankdar, Seyyed Masoud, and Vahid Emami Jomeh (1404), "An Analysis of the Performance of Iranian Art and Industry Exhibitions in London (1930) and Leningrad (1935) in Presenting Iranian Civilization During the First Pahlavi Era (Based on Historical Documents)," *Ganjineh-ye Asnad* (Document Treasury), Spring 1404, No. 137, pp. 55–90.

12. Sha'bani, Reza, Ghobad Mansourbakht, and Farshid Mehri (1397), "The Status of Religion and the Clergy in the Educational System of the First Pahlavi Era," *Pazhuhesh-nameh-ye Tarikh* (Journal of Historical Research), Vol. 13, Spring 1397, No. 50, pp. 99–123.
13. Forouzesh, Sina, Ahmad Bavand Savadkouhi, and Reza Ebadi Jamkhaneh (1400), "An Analysis of the Battle Between Espahbad Khorshid and Mansur Abbasi Based on the Texts of *Tarikh-e Tabaristan*, *Tarikh-e Tabari*, and *Shahnameh-ye Nowbakht*," *Journal of History and Archaeology of Mazandaran*, Spring 1400, Year 2, No. 5, pp. 42–52.
14. Ghaderpour, Zahra (1397), "Nowbakht and *Shahnameh-ye Nowbakht*," *Specialized Quarterly Journal of Contemporary Fiction and Poetry (Dastan-e Shiraz)*, Year 2, No. 5, Autumn 1397, pp. 97–106.
15. Mostafavi, Seyyed Mohammad-Taghi (1344), "The Pahlavi Library: Iran's National Document Treasury," *Vahid*, Dey 1344, No. 25, pp. 22–28. Nobakht, Habibollah (1973), "The German Shahnameh: Rostam and Siegfried," in *Kariman*, Vahid, No. 112 (Farvardin 1352), pp. 26–34.

Documents:

16. (These documents belong to the National Archives and Library of Iran, referred to by the acronym SAKMA, with the specific document number cited in each instance.)
17. SAKMA, 3704/297
18. SAKMA, 123314/297
19. SAKMA, 3495/297
20. SAKMA, 6587/297
21. SAKMA, 68558/310
22. SAKMA, 8052/264
23. SAKMA, 5785/998
24. SAKMA, 21211/297
25. SAKMA, 23523/264
26. SAKMA, 112324/240
27. SAKMA, 200/297/94
28. SAKMA, 19550/297
29. SAKMA, 118908/293
30. SAKMA, 113709/293
31. SAKMA, 4182/293/99
32. SAKMA, 17714/293/95
33. SAKMA, 4015/297
34. SAKMA, 0003-003144-200
35. SAKMA, 0006-003144-200
36. SAKMA, 002-563-069-293

37. SAKMA, 0007-811-071-293
38. SAKMA, 0002-002818-291
39. SAKMA, 0003-002818-291
40. SAKMA, 0004-000438-200
41. SAKMA, 0010-000438-200
42. SAKMA, 0014-000438-200
43. Sakma, 0002-019261-297
44. Sakma, 0002-000293-380
45. Sakma, 0005-000293-380
46. Sakma, 0006-000293-380.

نشریه علمی مطالعات و پژوهشهای سندشناسی
وابسته به انجمن علمی تحقیق و تصحیح نسخه های خطی ایران
اخبار و گزارشها | مقالات علمی | مطالعات

انگیزه‌ها و شیوه‌های ترویج شاهنامه در دورهٔ پهلوی بر پایهٔ اسناد [1]

نیلوفر سادات عبدالهی [2] مهدی نیک منش [3]

از صفحه ۲۲۲ تا صفحه ۲۶۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۶/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۶/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۰۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۱۲

چکیده

نخستین‌ترین تلاش‌ها برای ترویج شاهنامه را می‌توان در حدود تاریخ اتمام سرایش آن جستجو کرد. این تلاش‌ها در طول تاریخ همواره مردمی نبوده و در برخی دوره‌ها شاهد نقش حکومت‌ها در ترویج شاهنامه هستیم. هرچند هدف نخستین و ظاهری این حکومت‌ها رواج شاهنامه بوده، ولی اهدافی دیگر به سود حاکمیت وقت از رهگذر آن دنبال می‌شد. از جمله حکومت‌هایی که ترویج شاهنامه را فعالیتی سودبخش برای خود قلمداد می‌کرد، می‌توان به حکومت پهلوی اشاره کرد. حکومت پهلوی از این تلاش‌ها تنها رواج شاهنامه در میان مردم را در نظر نداشته و با برنامه‌ای بلندمدت در پی دستیابی به برخی اهداف ثانویه نیز بوده است. تلاش‌ها برای ترویج شاهنامه - بدون در نظر داشتن هدفی دیگر- به منزلهٔ میراثی ماندگار در جامعه، میان عامه مردم و ادبا جا گرفت و با استقبال جامعه رو به رو شد. اما کوشش‌ها با اهداف ثانویه تنها در برخی حوزه‌ها با اقبال مردم مواجه شد و با وجود صرف هزینه‌های گزاف، آن چنان که توقع حاکمیت بود، بازدهی چندانی نداشت و صرفاً بر بخشی از مردم جامعه که به پادشاه ارادت و گاه سرسپردگی داشتند، اثرگذار بود. در این مقاله به شیوهٔ کتابخانه‌ای و بر پایهٔ اسناد موجود، به تحلیل انگیزه‌ها و روش‌های گوناگون دولت پهلوی برای رواج شاهنامه و میزان بازدهی این کوشش‌ها در راستای تحقق اهداف نخستین و ثانویه پرداخته‌ایم. نتیجهٔ این جستار نشان می‌دهد که شاهنامه ساحت‌های گوناگونی دارد و برخی حکومت‌ها در پی کسب سود از قابلیت‌هایِ این ساحت‌ها بوده‌اند. این تلاش‌ها پیرامون ترویج شاهنامه و سودبخشی برای حکومت‌ها صورت می‌گرفت و به سبب محبوبیت شاهنامه در جامعه و نیاز به رواج آن، ساحت ادبی آن بیش از دیگر حوزه‌ها مورد اقبال جامعه قرار می‌گرفت.

کلمات کلیدی: اهدای نسخه، پژوهش اسناد، ترویج آثار ادبی، دورهٔ پهلوی، شاهنامهٔ فردوسی، نظیره‌های شاهنامه.

Cite this article: Niloofar sadat Abdollahi. Mehdi Nikmanesh (2026). Motivations and Describtion for Promoting the *Shahnameh* During the Pahlavi Era (Based on Documents). Journal of Diplomatics Studies and Research (DPR) Vol-1, Issue-2, 222-261. https://doi.org/10.22034/dpr.2026.598844.1027

۱. این مقاله در شمار مقالات مستخرج از طرح پژوهشی پسادکتری مستقل با عنوان: "تحلیل انتقادی نشر آموزه‌های شاهنامه در جامعه (با تکیه بر منابع مکتوب و مطالعات غیردانشگاهی)" به شمارهٔ ۴۰۳۱۱۸۲ به حمایت بنیاد ملی علم ایران (INSF) است.

This work is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under project No.4031182.

۲. گروه زبان و ادبیات فارسی- دانشکده ادبیات - دانشگاه الزهرا- تهران- ایران- پژوهشگر پسادکتری مستقل بنیاد ملی علم ایران. NSAbdollahy@ut.ac.ir

۳ . دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه الزهرا. تهران. ایران. m.nikmanesh@alzahra.ac.ir

مقدمه

سخن گفتن از شاهنامه و تلاش برای رواج آن در جامعه به منزلهٔ موضوعی ادبی، فرهنگی و اجتماعی در دوره‌های مختلف همواره مورد توجه و پرطرفدار بوده است. شاهنامه به عنوان یک موضوع فرهنگی در جامعه در میان دو رکنِ محبوبیت و رواج قرار می‌گیرد. از سویی محبوبیت آن در میان مردم، محرّکی برای رواج بیشتر این اثر و در مقابل، رواج بیشتر موجب آشنایی با محتوای این کتاب و محبوبیت گستردهٔ آن در جامعه می‌شود. این تلاش‌ها به دو صورت مردمی یا عامه و اداری یا رسمی (از طرف حاکمیت‌ها) صورت می‌گرفته است. در طول تاریخ کمتر دوره‌ای را می‌توان یافت که شاهد تلاش‌های مردمی در راستای ترویج شاهنامه نباشیم ولی در خصوص حاکمیت‌ها این تلاش‌ها در برخی دوره‌ها پررونق و در برخی کمرنگ بوده است.

از آغازین دوره‌ها یعنی همزمان با سرایش شاهنامه -آنچنان که فردوسی خود اذعان داشته- این کتاب مورد توجه مردم بوده، علاقه‌مندان برای نسخه‌برداری نزد فردوسی آمده و با خواندن و نسخه برداشتن از آن به شاعر زه و احسنت می‌گفتند. در دوره‌های بعد کم کم حماسه‌های ملی کمرنگ شده و جای خود را به حماسه‌های دینی یا تاریخی دادند. همزمان با رواج سبک عراقی، حماسه‌های ملی کم‌رونق شدند و ادبیات بر پایهٔ عرفان و تصوف جایگاه ویژه‌ای در جامعه یافت. سرایش حماسه‌هایی که در آنها مخاطب به جهاد با نفس ترغیب می‌شد، جای حماسه‌های ملی را گرفت. در دورهٔ حکومت ایلخانان مغول به‌ویژه تیموریان، علاقهٔ امرایی همچون شاهرخ و فرزندانش به هنر موجب شد از شاهنامه و دیگر آثار ادبی نسخه‌هایی نفیس تهیه و در کتابخانهٔ پادشاهی نگهداری شود. پس از تیموریان می‌توان به حکومت صفوی اشاره کرد که در کنار محتوای دین‌محور ادبیات، از شاهنامه هم غافل نبوده است. در دورهٔ زندیه و افشاریه همچنان شاهنامه با هنر همسو است و نگارگری‌هایی که در نسخه‌های عهد تیموری با شاهنامه عجین شد، در این دوره‌ها ادامه و گسترش یافت. در دورهٔ قاجار نیز نمونه‌های حماسه‌های تاریخی را شاهد هستیم که در زمینهٔ توصیف شاهان از شاهنامه الگوبرداری کرده‌اند. نمونهٔ بارز حماسهٔ تاریخی در این دوره، شهنشاه نامه اثر فتحعلی خان صبا است که در باب جنگ‌های فتحعلی شاه و عباس میرزا با سپاه روس سروده شده است. استفاده از الگوی شاهنامه و ترویج هدفمند آن به سود حاکمیت در دورهٔ پهلوی با نظم و برنامه‌ریزی صورت می‌گیرد. به‌گونه‌ای که می‌توان از اهداف گوناگون حکومت برای ترویج شاهنامه سخن گفت.

هرچند، هدف نخستین و آشکار این تلاش‌ها، رواج این اثر ادبی و فرهنگ آن در میان مردم بوده، در بررسی دقیق‌تر ابعاد گسترده‌ای از آن را می‌توان دریافت. گاه حاکمیت‌ها در پوشش رواج شاهنامه، در جستجوی رسیدن به اهدافی ثانویه و چه بسا سودجویانه بوده‌اند. این اهداف در بستر اسناد، با درنظر داشتن سیر تاریخی و با تکیه بر محتوای آنها قابل تحلیل است. با توجه به قرابت تاریخی دورهٔ پهلوی به روزگار حاضر و نگهداری بهتر اسناد، همچنین هدفمندی ترویج شاهنامه در این عهد، بازهٔ زمانی مورد بررسی، این دوره خواهد بود. این پژوهش به بررسی شیوه‌های گوناگون ترویج شاهنامه در دورهٔ پهلوی و اهداف آنها می‌پردازد و نمایان می‌کند که چگونه شاهنامه در

این دوره با جهت‌دهی حاکمیت، بر ذهن اهل جامعه اثر می‌گذارد. این اثرگذاری در زمینهٔ برداشت مردم از خود شاهنامه، محبوبیت یافتن آن در جامعه و رواج سوگیری مطلوب حاکمیت قابل توجه است.

پیشینه پژوهش

منابع و مقالات پیشین را می‌توان براساس مفاهیم در چند گروه تقسیم بندی کرد:

گروه نخست مقالاتی است که با مضمون اهمیت حفظ فیزیکی آثار در راستای ترویج شاهنامه نگاشته شده‌اند: مصطفوی (۱۳۴۴) در مقالهٔ کتابخانهٔ پهلوی و گنجینهٔ اسناد ملی ایران، به جایگاه و اهمیت حفظِ آثار فرهنگی و ادبی از دیدِ حکومت پهلوی و تلاش آنها برای نگهداری این منابع پرداخته است. مقالهٔ اسماعیلی (۱۳۸۵) معماری دورهٔ پهلوی به روایت اسناد ۱) آرامگاه فردوسی، به تلاش و اختصاص هزینهٔ فراوانِ حکومت برای ساختن آرامگاه اشاره دارد؛ در قالب این پژوهش به اسنادی که دربارهٔ طراحی و ساخت این بنا موجود است پرداخته شده. سید بنکدار و همکار(۱۴۰۴) در مقالهٔ تحلیل و بررسی عملکرد نمایشگاه‌های هنر و صنایع ایران در لندن (۱۳۰۹ش) و لنین گراد (۱۳۱۴ش) در معرفی تمدن ایران در دورهٔ پهلوی اول (براساس اسناد تاریخی) به حضور اثرگذار نسخه‌ای از شاهنامه در این نمایشگاه‌ها اشاره و بر موضوعِ اهمیت هنر و ادبیات در ترویج فرهنگ در عهد پهلوی تأکید کرده‌اند.

گروه دوم، کوشش‌های حکومت برای تدوینِ مسائلِ فرهنگی جهت آموزش مردم و ترویج اندیشهٔ مطلوبِ پادشاه را بررسی می‌کنند: حدیدی (۱۳۷۷) در مقالهٔ پهلوی دوم و نمونهٔ اندیشه‌های باستان گرایانه (نگاهی به اسناد محرمانهٔ جشن‌های شاهنشاهی) به موضوعی محوری یعنی گرایش حکومت پهلوی به فرهنگ ایران باستان در زمینه‌های رواج فرهنگ پرداخته است. در خصوص ارزش‌های مورد علاقهٔ حکومت پهلوی برای آموزش مردم: در مقالهٔ جایگاه دین و روحانیت در نظام آموزش دورهٔ پهلوی اول، شعبانی و همکاران (۱۳۹۷) به موضوع ستیز حکومت پهلوی با دین -به ویژه در دورهٔ نخست آن- و موضوع دین گریزی در این دوره پرداخته شده است. موضوع مقالهٔ بررسی سیاست‌های دنیوی‌ساز در دورهٔ پهلوی، امام جمعه زاده و همکار(۱۳۹۲) محوریت موضوعات مادی و مرتبط با دنیا در اندیشهٔ حکومت پهلوی است. مقالهٔ تبیین ترویج سبک زندگی غیراسلامی در دورهٔ پهلوی دوم بر اساس اسناد و روزنامه‌ها جعفری و همکار (۱۴۰۱) با توجه به تمرکز بر اسناد برای تحلیل سبک زندگانی مطلوب این دوره، نزدیکی بیشتری به موضوع نوشتار کنونی دارد. گروه سوم از پژوهش‌ها در باب تلاش حکومت پهلوی برای دستیابی به مشروعیت مخصوصاً انقلاب سفید پرداخته است. از جمله مقالاتی که به این تلاش پرداخته و آن را ناکارآمد دانسته، مقالهٔ علل ناکارآمدی ایدئولوژی انقلاب سفید در مشروعیت بخشی به نظام سیاسی پهلوی خدادادی و همکار (۱۴۰۱) است. علی رغم اهمیت انگیزه‌ها و روش‌هایِ ترویج شاهنامه در دورهٔ پهلوی و اهداف ثانویهٔ آن - همچون مشروعیت بخشی به این نظام حکومتی- خلاء پژوهشی وجود دارد و تاکنون مقاله‌ای در این زمینه نگاشته

نشده است. در این نوشتار به معرفی و تحلیل انگیزه‌ها و روش‌های پرداختن به شاهنامه در دورهٔ پهلوی با تکیه بر اطلاعات موجود در اسناد پرداخته‌ایم.

بحث:

رواج شاهنامه، تلاشی چندبعدی

علاقه و دلبستگی مردم به شاهنامه در طول تاریخ، امری گسترده و مداوم بوده و با نوعی پیوستگی در دوره‌های مختلف تاریخی گره خورده؛ به گونه‌ای که با بررسی دوره‌های بیشتر، با روش‌ها و انگیزه‌های متفاوتی برای ترویج شاهنامه رویاروی می‌شویم. تقریباً هیچ دورهٔ تاریخی یا زمان حاکمیت سلسله‌ای را نمی‌یابیم که در طول آن برای رواج شاهنامه تلاش‌های مردمی یا حکومتی صورت نگرفته باشد. در برخی از دوره‌ها، شاهنامه رونق بیشتری داشته و مردم و حاکمیت توأمان برای رواج آن تلاش می‌کردند و در برخی دوره‌ها تنها مردم برای این هدف می‌کوشیدند. تلاش‌های مردمی به سبب آنکه در انحصار یک قشر یا تخصص خاص نبوده، از تنوع برخوردار بوده است. مردم جامعه به فراخور بهره‌مندی از دانش ادبی، هنر و با توجه به گرایش‌های سیاسی و اجتماعی در این راستا می‌کوشیدند.

اگر بخواهیم این گونه تلاش‌ها را دقیق‌تر وصف کنیم، باید از صفت چندبعدی بهره ببریم. بُعد محوری این گونه تلاش‌ها، البته همان رواج شاهنامه در جامعه است؛ هرچند ابعاد دیگری هم دارد که گاهی آگاهانه و عمدی و گاه ناآگاهانه و اتفاقی، موجب رسیدن به اهدافی دیگر می‌شود. ابعاد دیگر این موضوع را می‌توان با مثال، بهتر بیان کرد: نقالی و پرده خوانی از جلوه‌های شاخص رواج شاهنامه بر پایهٔ هنرهای نمایشی به شمار می‌رود. این هنرها علاوه بر ترویج داستان‌های شاهنامه، نتایج دیگری مانند تأثیر بر پیشرفت و گسترش هنرهای نمایشی یا تغییر در جزئیات و ظرایف آنها هم داشته است. در این نمونه، ابعاد و اهداف ثانویه -یعنی همان گسترش هنرها در کنار داستان‌های شاهنامه- آشکار و متخصصان این حوزه‌ها بخوبی قادر به تشخیص ظرایف و بیان ارزش هنری آنها هستند.

در مقابل، در برخی نمونه‌ها، اهداف ثانویهٔ ترویج شاهنامه، ابعاد پنهانی را شامل می‌شود. یکی از این نمونه‌ها، شیوه‌هایِ مختلفِ ترویج شاهنامه در دورهٔ پهلوی و پیامدهای آن است. مقصود از ترویج شاهنامه در این دوره، تلاش‌های حاکمیت برای آشنایی مردم با این اثر بوده است. این تلاش‌ها از سوی حاکمیت انجام می‌گرفته ولی با درنظر داشتن نقشی مهم برای مردم، اثرپذیری و واکنش ایشان بوده است. بر این اساس باید برای مردم نقش و فاعلیتی در این زمینه قائل شد. در باب ترویج شاهنامه به منزلهٔ هدف نخستین، اقبال مردم گسترده‌تر بوده ولی آنگاه که ایشان به عنوان جامعهٔ مخاطب قرار می‌گرفتند تا پذیرای اهدافِ سودجویانهٔ حاکمیت باشند، اقبالِ کمتری

نشان می‌دادند و این بخش از فعالیت‌ها صرفاً برای اقشاری که به حکومت دوره ارادت و گاه سرسپردگی داشتند، جذاب و اثرگذار بوده است.

چارچوب رواج شاهنامه در دورهٔ پهلوی

به طور کلی می‌توان توجه و پرداخت هر حکومت به موضوعی خاص را در سه سطح بررسی کرد:

نخست، علاقهٔ حکومت به موضوع و پیشینه‌ای که در آن خصوص دارد و دلیل و انگیزهٔ پرداخت به موضوع از آن نشأت می‌گیرد. در خصوص حکومت پهلوی می‌توان به پیشینهٔ ایران دوستی و علاقه به هنر اشاره کرد که در رخدادهایی مانند جشن هنر شیراز، جشن ۲۵۰۰ سالهٔ شاهنشاهی و جشن پنجاه سالهٔ سلطنت نمایان می‌شود. این رخدادها هرچند با هزینه‌های گزاف همراه بودند، در پیوند با فعالیت‌های هنری و ادبی بوده و از این دیدگاه بازدهی مناسبی داشتند. برای نمونه: انتشار نسخه‌ای نفیس از شاهنامهٔ بایسنقری در جریان جشن ۵۰ ساله از این‌گونه فعالیت‌ها به شمار می‌رود. همین علاقه هم برخاسته از اهداف یا نتایجی آگاهانه یا ناخودآگاه است که در بررسی‌های دقیق‌تر نمایان می‌شود.

سطح دوم، روش‌های مختلفی است که حکومت برای پرداخت به موضوعی از آن بهره می‌گیرد. در دورهٔ پهلوی ترویج شاهنامه با شیوه‌های مختلفی صورت می‌گرفته که در ادامهٔ نوشتار به تفصیل به آنها پرداخته می‌شود.

سطح سوم، نتیجه‌ای است که این تلاش‌ها به آن منتهی می‌شود. این نتیجه در مرتبهٔ اول ترویج شاهنامه در جامعه و در مراتب بعدی پذیرش فرهنگ شاه‌دوستی و میهن‌دوستی در میان مردم و بالتبع کسب محبوبیت و مشروعیت برای حکومت پهلوی بود.

اهداف اولیه و ثانویه ترویج شاهنامه:

رواج اثر ادبی:

آنچه از رواج شاهنامه در نگاه اول به ذهن متبادر می‌شود، تلاش برای نشر داستان‌های این کتاب برای مردم و آگاه‌سازی ایشان از محتوای این اثر است. نشر داستان‌های شاهنامه در گام نخست هم تنها با تأکید بر آگاهی بخشیدن به مخاطب با تکیه بر چیستی آنهاست. این هدف با تقسیم بندی مخاطبان به گروه‌های مختلف با میزان آگاهی ادبی متفاوت و تدوین آثاری در خور ایشان، به خوبی صورت می‌گرفته، هرچند نباید از اهداف ثانویه این تلاش‌ها چشم پوشی کرد.

فرهنگسازی بر پایهٔ شاه دوستی:

مهم‌ترین هدف ثانویهٔ ترویج شاهنامه، ترویج فرهنگ ارادت ورزی به پادشاه است. شاهنامه از این نگاه، اثری بی بدیل است که نام شاه در عنوان و بسیاری از ابیات و داستان‌هایش محوریت دارد.

در دورهٔ پهلوی، شاهنامه با تأکید بر نقشی که شاه در آن داشته، به عنوان صورتی آرمانی از زندگانی و اندیشه مطرح بوده و مردم دوستدار پادشاه و آمادهٔ جان افشانی برای او بودند. بیشتر شاهان در شاهنامه، دادگر و دلسوز مردم هستند و حاکمیت پهلوی در راستای نمایش خود به عنوان سلسله‌ای دادگر می‌کوشید و در پی رسیدن به این هدف بود که مردم با جامعهٔ معرفی شده در شاهنامه همذات پنداری کرده و همچون آنها پیرو فرمان‌های شاه باشند.

توجه به میهن پرستی:

در داستان‌های شاهنامه سه رکن اصلی مطرح می‌شوند که در دورهٔ حاکمیت پهلوی هم شبیه سازی شدند. این سه رکن: خدا، شاه و میهن بوده؛ مردم ایران باید پیرو خدا و پادشاه بوده و در راه منافع میهن با در نظر داشتن فرمان خدا و شاه، نماینده او در زمین، جان فشانی می‌کردند. از این روی، رکن میهن دوستی در کنار شاه دوستی مطرح می‌شده و مردم به عشق ورزیدن به وطن خود تشویق می‌شدند. هرچند در دوره‌های پیشین مانند حکومت قاجار بر عبارات و روایاتی مانند «السلطانُ ظِلُّ الله» و «حبُّ الوَطَن مِن الإیمان» تأکید می‌شد، مفهوم وطن و لزوم حفظ حرمت پادشاه، در این دوره به مراتب پررنگتر می‌شود و معنایی شبیه به آنچه در شاهنامه دارد، می‌یابد. در دورهٔ قاجار، پادشاه شأنی الهی و پیامبرگونه دارد و حرمت خود را بیشتر در حوزهٔ مقدسات می‌داند و وطنی که در عبارت حبُّ الوطن از آن یاد می‌شود، شهر و دیاری است که محل تولد هر فرد است. در مقابل، شأنی که حکومت پهلوی برای پادشاه قائل بوده و او را با آن جایگاه معرفی می‌کند، حاکم مردم با اختیارات دنیایی پررنگتر و وجههٔ الهی کمرنگتر از دوره‌های پیشین است؛ مقصود از وطن در این دوره، کشور ایران با در نظر داشتن تمامیت ارضی و مفهومی است که در شاهنامه با عنوان ایرانشهر از آن یاد شده است. (ن.ک: تصویر شمارهٔ ۱ و ۲)

توجه به این هدف ثانویه، در زمینهٔ رواج شاهنامه میان کودکان و نوجوانان، البته در تربیت نسلی ایران دوست و ایران مدار موثر بوده و نتایج مطلوبی در تاریخ معاصر داشته است. که می‌توان به نبرد نوجوانان در جنگ تحمیلی ایران و عراق با انگیزهٔ عشق به وطن در کنار انگیزه‌های دینی اشاره کرد.

پذیرش پیوند شاه و میهن و ضرورت سرسپردگی به فرمان‌های شاه:

پس از ایجاد حس تعلق و پذیرش جایگاه و اهمیت شاه در دورهٔ پهلوی و به وجود آوردن حس ارادتی خاص و بی‌همتا نسبت به ایران، نیاز به ترکیب این احساسات بوده؛ ترویج فرهنگ شاهنامه تلاشی برای محور قراردادن شاه و میهن در ذهن ایرانیان بود. لازم به ذکر است: حاکمیت پهلوی، هرچند در برداشت خود از ایران و ایران دوستی با شاهنامه قرابت‌هایی داشت، در نگاه به شاه و کارکرد او در اجتماع متفاوت بود. حاکمیت وقت، سعی کرد میان برخی رفتارهای شاهان که در این کتاب از آنها یادشده با پادشاه پهلوی شباهت‌هایی یافته، آنها را برجسته‌تر کند. مهمترین این شباهت‌ها دوستداری ایران و ایثار برای وطن بود. در سایهٔ این موضوع به مضامین فرعی دیگری برمی‌خوریم.

پذیرش عملکرد و فرمان‌های شاه و لزوم حضور شاه در کشور:

وقتی ایران دوستی پادشاه برای مردم محرز می‌شد، او به عنوان فرستاده‌ای الهی مشروعیت یافته و محبوب می‌شد. از مردم انتظار می‌رفت فرمان‌ها، رفتار و منش این فرستادهٔ فره‌مند را پذیرفته و حضور او در جامعه را امری لازم بشمارند. این حضور و رفتارهای مرتبط با فره‌مندی به انجام برخی کارها منتهی شد که در این نوشتار با عنوان تلاش‌های مستقیم در راستای کسب مشروعیت با تکیه بر شاهنامه از آن یاد می‌کنیم و در بخش نهایی مقاله به آن خواهیم پرداخت.

شیوه‌های ترویج شاهنامه در دورهٔ پهلوی:

اهدای نسخه‌هایی از شاهنامه

حکومت پهلوی برای کسب مشروعیت و محبوبیت در موارد متعددی، از جریان ملی‌گرایی و عناصر ایران کهن بهره می‌گرفته و یکی از این انگیزه‌ها کنار زدن مذهب یا تقابل با آن -در دورهٔ پهلوی اول- و کمرنگ کردن آن - در دورهٔ پهلوی دوم- شمرده می‌شد. یکی از عناصر محوری کسب مشروعیت در میان مردم، شاهنامه و مسائل مرتبط با آن بوده است. این عنصر مهم در زمینه‌هایی مانند تهیهٔ نسخه‌هایی از شاهنامه و نشر و توزیع آن در میان مردم جلوهٔ بیشتری داشته است.

نشر و توزیع شاهنامه در سطوح مختلفی انجام می‌شده و متولیان این موضوع، با در نظر داشتن سطح آگاهی ادبی و جایگاه اجتماعی مخاطبان، به تهیهٔ خلاصه یا نسخه‌هایی از متن کامل پرداخته و با توجه به اقتضاهای جامعه، به نشر آنها می‌پرداختند. این فعالیت فرهنگی- ادبی در قالب برنامه‌ای کلان، بازهٔ زمانی گسترده و جامعهٔ مخاطب وسیعی را شامل می شده، تا جایی که می‌توان در سال‌های حاکمیت پهلوی، نمونه‌های بسیاری را از تلاش

برای ترویج شاهنامه با اهدای نسخه‌هایی از آن نشان داد. هر چند ترویج شاهنامه از رهگذر فعالیت‌های دیگر نیز صورت می‌گرفته، ولی نشر نسخه‌ها از نظر بسامد و تداوم در بازهٔ تاریخی مورد نظر، نمونهٔ مهم‌تری به شمار می‌رود.

با بررسی و تحقیق در اسناد می‌توان دریافت که ترویج شاهنامه در دورهٔ پهلوی به شیوه‌های گوناگون، با هدف رواج شاهنامه در بین افراد مختلف و در نظر گرفتن برخی اهداف فرعی بوده است. این موضوع را می‌توان ذیل چند دسته بررسی کرد. این دسته بندی با توجه به نقش محوری و اهمیت دریافت‌کنندگان نسخه‌های این کتاب، صورت می‌گیرد. در کنار این دسته‌ها -به عنوان طبقه‌بندی اصلی- از تقسیم بندی‌های فرعی در قالب جدول‌ها و توضیحات جانبی سخن خواهیم گفت.

طبقه‌بندی دریافت کنندگان نسخه‌ها:

نکته‌ای که لازمست در ابتدا نقل شود، مقصود ما از لغت نسخه است. نسخه‌های شاهنامه که در این نوشتار از آنها یاد می‌شود، نسخه‌های متعددی هستند که به صورت نمونه‌های خطی و چاپیِ نفیس یا کثیرالانتشار و غیرنفیس ارائه و با توجه به سطح آگاهی مخاطبان، اهدا شده‌اند.

دریافت کنندهٔ عام یا مخاطب ترویجی

نسخه‌هایی که به مخاطبان عام یا ترویجی اهدا می‌شده، از نظر بسامد بالای انتشار و تقدیم، در صدر دیگر نسخه‌ها قرار می‌گیرد. مقصود از دریافت‌کنندگان ترویجی، افرادی هستند که تقدیم نسخه‌های شاهنامه به ایشان با در نظر داشتن هدف ترویج و آگاهی کلی از داستان‌های این کتاب صورت گرفته است. در بسیاری از جشن‌ها، جشنواره‌ها، مراسم‌های مرتبط با مناسبت‌های ملی و گاهی دینی، نسخه‌هایی از شاهنامه که به صورت خلاصه و مشابه با جزوات تهیه شده بود، بین شرکت‌کنندگان توزیع می‌شدند. علاوه بر رخدادهایی که با درنظر داشتن مناسبت‌ها برگزار می‌شد و در قالب آنها اهدای نسخه صورت می گرفت، برای کارکنان ادارات و شرکت‌ها نیز نسخه‌هایی از شاهنامه تهیه و به صورت گسترده به آنها تقدیم می‌شده است. تهیهٔ جزوه یا متن گزیده برای این مناسبت‌ها عموماً با صدور بخشنامه و تدارک دیدن نمونه‌ای درخور انجام می‌شد. مخاطبان این دسته، پرشمارتر از دسته‌های دیگر بوده و بالتبع در زمینهٔ گستردگی اثرگذاری، افراد بیشتری را در بر می‌گرفته است.

در راستای تهیهٔ گزیدهٔ شاهنامه برای این دسته، لازم بود الزاماتی مانند آگاهی متوسط و گاه عوامانهٔ این مخاطبان در نظر گرفته شود. این موضوع، مسئولان را به سوی تهیهٔ گزیده‌ای از متن سوق می‌داد که از نظر میزان

دشواری متوسط و قابل درک برای مخاطب عام باشد. در نتیجه، بخش منتخب از شاهنامه، متناسب با درک ایشان و دربردارندهٔ متنی روان و کلی و داستان‌هایی مختصر از این کتاب بود. این نکته موجب شد هدف ترویج شاهنامه در میان مردم به میزان قابل توجهی اجرایی شود.

دریافت کنندهٔ علاقه‌مند و مستعد

از نظر بسامدی، پس از مخاطب ترویجی می‌توان مخاطب علاقه‌مند و مستعد را ذکر کرد. مخاطبان علاقه‌مند از نظر میزان آگاهی ادبی در سطحی بالاتر از مخاطب ترویجی قرار می‌گیرند. مخاطبان این دسته، افرادی هستند که سواد و آگاهی‌شان بیش از مخاطب عام است. به همین سبب، ظرفیت مطالعهٔ داستان‌های بیشتر و درک محتوایی عمیق‌تر از شاهنامه برای ایشان میسر است.

در نگاه نخست درمی‌یابیم رشته تحصیلی و تخصص مخاطب مستعد، ادبیات و موارد وابسته -مانند دیگر علوم انسانی نبوده- ولی آگاهی بیشتر این گروه موجب می‌شده به مطالعهٔ منبعی ادبی و فرهنگی چون شاهنامه روی آورند.
برای نمونه می‌توان به ارسال نسخه‌هایی از شاهنامه به دانشکدهٔ پزشکی اشاره کرد. این نسخه‌ها برای سپرده شدن به کتابخانهٔ دانشکدهٔ پزشکی تهیه و تدارک دیده و در کنار کتاب‌های مرتبط با قابلگی -که کتاب تخصصی رشتهٔ پزشکی به‌شمار می‌رود- به کتابخانهٔ این دانشکده ارسال شده است. (ر.ک: سند شمارهٔ ۲۹۷/۳۷۰۴۲ ساکما) در شمار مخاطب مستعد می‌توان به برندگان مسابقات فرهنگی و نمونه‌هایی مانند شاهنامه‌خوانی اشاره کرد که در کنار جایزه‌هایی با ارزش نقدی قابل توجه، نسخه‌ای از شاهنامه هم به ایشان تقدیم می‌شده است. در سند به شمارهٔ ۲۹۷/۱۲۳۳۱۴ ساکما می‌خوانیم که: یک جلد کتاب منتخب شاهنامه به دانش آموز کلاس ششم ابتدایی (دبستان قلهک) بخاطر کسب رتبهٔ اول در امتحانات نهایی تقدیم شده است. افرادی که در مسابقات خوانش متون ادبی و فرهنگی صاحب رتبه و برتر شناخته می‌شدند، مخاطبی کاملاً مستعد برای خوانش و یادگیری شاهنامه به شمار می‌رفتند. از این رو، تقدیم چنین نسخه‌ای به ایشان، نتایج مثبتی در زمینهٔ ترویج ادبیات به همراه داشته است. (ن.ک: تصویر شمارهٔ ۱)

دریافت کنندهٔ متخصص (ادیب)

دستهٔ سوم از دریافت‌کنندگان را باید دریافت‌کنندهٔ متخصص و دانشمند حوزهٔ زبان و ادبیات شمرد. ادیبان، قاعدتاً نسخه یا نسخه‌هایی از شاهنامه را در دسترس دارند؛ از این روی نسخهٔ تقدیمی به این گونه افراد، بایستی از میان نمونه‌های نفیس یا خاص انتخاب می‌شده. متخصصان حوزهٔ ادبیات، گاه از چهره‌های ایرانی و گاه از میان غیرایرانیان بودند. حاکمیت وقت از تقدیم شاهنامه‌های نفیس به خارجی‌ها علاوه بر ترویج شاهنامه، اهداف دیگری

را هم دنبال می‌کرده‌است. برای نمونه: حکومت‌ها می‌خواستند ادب پژوهان غیرایرانی در خصوص این اثر برای هم‌زبان‌های خودشان مطالبی را به صورت شفاهی یا مکتوب نقل کنند و این کتاب از این طریق در سطح جهانی با اطلاعات صحیح و بیش از پیش شناخته شود. برای نمونه در سندی به شمارهٔ ۲۹۷/۳۴۹۵ ساکما می‌خوانیم که یک دوره خلاصهٔ شاهنامه به مترجم و دولتمرد فرانسوی، رژه لسکو، جهت درج در سالنامهٔ عالم اسلام تقدیم شده است.

دریافت کنندهٔ صاحب مقام دولتی (اشخاص حقیقی)

در مورد این دسته از دریافت‌کنندگان می‌توان به صاحبان مقام‌های دولتی (چهره‌های داخلی و خارجی) اشاره کرد. تقدیم شاهنامه به چهره‌های داخلی، نمادی از ادای احترام و قدرشناسی از آن شخص بوده و در خصوص صاحب منصبان خارجی، علاوه بر موارد پیش گفته، باید به نمایش فخر و سربلندی به این اثر ادبی و فرهنگ ایران همچنین میل به نمایش آن به بزرگان ملت‌های دیگر اشاره کرد.

علاوه بر این، هدایای اهدایی به صاحب منصبان کشورهای دیگر، برای ماندگارشدن و حفظ بهتر، در مخزن‌های امن به خوبی نگهداری و آرشیو می‌شوند و وجود نسخه‌های شاهنامه در چنین مجموعه‌هایی در دیگر کشورها از این نظر اهمیت دارد. به عنوان نمونه می‌توان به ارسال کتب شاهنامه و گلستان به درخواست وزیرمختار ایران در بغداد برای امین زکی، سیاستمدار کرد عراقی، اشاره کرد. که در سند شمارهٔ ۲۹۷/۶۵۸۷ ساکما، اطلاعات آن مذکور است.

دریافت کنندهٔ صاحب مقام حقوقی (دربار پادشاهی)

دستهٔ دیگر از دریافت‌کنندگان که قدری با سایر دسته‌ها تفاوت دارد، مقامات حقوقی هستند. تفاوت نخست این دسته از نظر مشخص نبودن فردی با هویتِ مشخص به عنوان دریافت کننده است. به عنوان نمونه: نسخه‌ای از شاهنامه به دربار یا دفتر و کتابخانه ملکه تقدیم شده است. تفاوت دوم، در معکوس بودن این تقدیم است. به این مفهوم که در نمونه‌های قبلی، همواره تقدیم کننده دربار یا مقامات و وزراتخانه‌های وابسته به دولت بودند. حال آنکه در این دسته، جای دریافت کننده و تقدیم کننده عوض شده و دربار و شخصیت‌های حقوقیِ از این دست، این بار دریافت کننده هستند نه تقدیم کننده. وجه دیگری که از کلمهٔ معکوس مدنظر داریم؛ این است که این گونه تقدیم به عنوان اثر و نتیجه‌ای از تقدیم‌های پیشین (از دولت به مردم) است. به عبارت دیگر: چنین تقدیمی با توجه به علاقهٔ دربار به شاهنامه و ارزش این اثر در نظر ایشان در سایهٔ ارادت تقدیم کنندگان به خاندان پادشاهی صورت گرفته است. می‌توان احتمال داد: اهداف فرعی دیگری همچون جلب نظر دربار برای تقاضاهای بعدی یا حفظ بهتر نسخه‌های ارزنده شاهنامه در دربار هم مورد توجه تقدیم‌کنندگان بوده. در دوره‌های پیشین نیز تقدیم نسخهٔ آثار ادبی به دربار، یکی از راه‌های تضمین ماندگاری و حفظ آنها از گزند عوامل مختلف به

شمارمی‌رفته است.

نمونه‌ای از این مورد، تقدیم نسخه‌ای از شاهنامه از سوی بازرگانی ایرانی به نام مهدی دیلمقانی به دربار ایران و به‌طور خاص دفتر فرح پهلوی است. این نسخه پس از دریافت، برای ارائهٔ نظر کارشناسی به بنیاد فرهنگ ایران و نزد پرویز ناتل خانلری ارسال می‌شود. ایشان در نامه‌ای نظر خود را دربارهٔ این نسخه ارائه می‌کند و علی رغم ارزش پایین نسخه، دربار برای حمایت از چنین اعتماد و احترامی، هدایایی ارزنده به این بازرگان تقدیم می‌کند. (ن.ک: تصاویر ۷-۹)

نمونهٔ دیگر تقدیم یک جلد کتاب با عنوانِ "برگزیده‌ترین داستان‌های شاهنامهٔ فردوسی" از شرکت فنی و بازرگانی خشا به نخست وزیری است. این موضوع در سندی دو برگی به شمارهٔ ۳۱۰/۶۸۵۵۸ ساکما در قالب نامه‌ای ذکر شده است.

کوشش‌های فرعی در راستای رواج شاهنامه:

از جمله کوشش‌های دیگر در زمینهٔ ترویج شاهنامه که به رفتارها و اعلان موضع‌های حکومت وابسته بوده می‌توان به ترسیم تابلوهایی از شاهنامه و نصب آنها در کاخ سعدآباد اشاره کرد. این فرمان که نمایان‌کنندهٔ دغدغه‌های حکومت برای نمایش علاقهٔ آنها به شاهنامه بوده، در دوران ولایت‌عهدی محمدرضا پهلوی و چند ماه پیش از نشستن او به تخت حکومت صورت می‌گیرد. مجموعه‌ای از نامه‌نگاری‌ها، دغدغه‌مندی حکومت و هنرمندان دوره از جمله میرمصوّر ارژنگی را برای اجرای این تابلوها، به بهترین شکل به نمایش می‌گذارد. (ن.ک: تصاویر ۱۱-۱۳)

نمونهٔ دیگر توجه به شاهنامه که برخاسته از نمایش علاقهٔ حکومت به شاهنامه بوده را در قالب یک سند جالب و منحصر به فرد می‌بینیم. یکی از افسران دورهٔ رضاشاه پهلوی با توجه به علاقه‌ای که به شاهنامه داشته، تفسیری نظامی از این کتاب تدارک می‌بیند و به واسطهٔ مافوقش درخواستی جهت ارائهٔ این تفسیر برای وزارت اوقاف ارسال می‌کند. (ن.ک: تصویر شمارهٔ ۱۰)

برگزاری مسابقات شاهنامه‌خوانی از جمله تلاش‌های دیگر در دورهٔ پهلوی برای رواج شاهنامه است. این مسابقات که عموماً با صرف هزینه‌های قابل توجه و اختصاص هدایای ارزشمند به شرکت‌کنندگان صورت می‌گرفته، با استقبال دانش آموزان و علاقه‌مندان همراه بوده است. (ن.ک: تصویر ۱-۲)

آگاهی از تمایل حکومت به حمایت از شاهنامه موجب می‌شد دست اندرکاران در زمینه‌های ادبی، هنری و فرهنگی پیشنهادهایی در این زمینه‌ها به مسئولان ارائه دهند. این پیشنهادها عموماً با استقبال خوبی از سوی دربار

همراه می‌شدند. برای نمونه: شاهد درخواست پخش شاهنامه از رادیو در راستای تقویت روحیهٔ سلحشوری مردم هستیم؛ که در سندی دیگر موافقت با این موضوع و جستجو برای یافتن شاهنامه‌خوان زبده اعلام می‌شود. (ن.ک: تصویر ۳و۴)

نمونهٔ دیگر از تمرکز بر شاهنامه را می‌توان در سندی مربوط به درخواست تدریس شاهنامه به عنوان درس فارسی، پاسخ به این درخواست و پیگیری آن ملاحظه کرد. حاکمیت با اقبال به تدریسِ شاهنامه در پی بهره گرفتن از شاهنامه به عنوان متنی ادبی و تبدیل آن به یک اثر آموزشی با رویکرد سیاسی بوده است. (ن.ک: تصویر ۵و۶)

تلاش‌های شاهنامه محور با هدف کسب محبوبیت برای حکومت:

اگر تلاش برای رواج شاهنامه از راه اهدای نسخه‌ها را گام نخست بدانیم، باید از گام‌های بعدی هم یاد کنیم. در گام‌های بعدی قدری تفاوت می‌بینیم؛ در این اقدام‌ها با صراحت بیشتری به اهداف ثانویه پرداخته می‌شود. این گام‌ها به عنوان نتیجه‌ای از گام نخستین مطرح می‌شود؛ در یک نگاه کلی آفرینش آثاری جدید با الهام از شاهنامه صورت می‌گیرد . نمونه‌ای از این گام‌ها در کوشش‌های فرعی ذکر شد و در ادامه به نکته‌ای که به منزلهٔ نتیجهٔ کوشش‌های فرعی است، می‌پردازیم:

سرایش و نگارش سه اثر با عنوان شاهنامه و محتوای تاریخی از دورهٔ پهلوی

گام نهایی رواج شاهنامه را باید نتیجهٔ کوشش‌های فرعی و تلاشی مستقیم و مستقل در راستای کسب محبوبیت و مشروعیت برای حاکمیت پهلوی دانست. این تلاش‌ها هرچند بر پایهٔ شاهنامه بنا می‌شد، از این کتاب تنها در نام و سبک تقلید می‌کرد و از فرهنگی که این اثر رواج می‌داد، فاصله داشت. پس از عبور از مرحلهٔ ترویج در میان مردم، گام دوم به فعالیتی تقلیدی اختصاص می‌یافت. این فعالیت سفارش آفریدن نظیره‌هایی برای شاهنامهٔ فردوسی با عنوانی مشابه آن و محتوایی تاریخی از عهد پهلوی بود.

شاهنامهٔ نوبخت یا پهلوی نامه

این کتاب از جمله آثار حبیب الله نوبخت شیرازی است. او، "نویسنده، مترجم، روزنامه نگار و شاعر بود. علاوه بر تحصیلات مقدماتی که در شیراز آن را به انجام رسانید، برای تحصیل علوم دینی راهی نجف و کربلا شد و ادبیات عرب را آموخت. از همان دوران تحصیل همکاری با مطبوعات را آغاز کرد و قواعدی انتقادی از اوضاع جهان می‌سرود و برای روزنامه‌های مصر مقالاتی به زبان عربی می‌نوشت... نوبخت روزنامه‌ای به نام بهارستان داشت که دربارهٔ کودتا و ضرورت آن مقالات متعددی نگاشته و در آن چاپ می‌کرد... پس از چندی روزنامهٔ بهارستان تبدیل به مدافع رضاخان سردار سپه شد. پس از آن رضا شاه، نوبخت را به مدیریت مجلهٔ نظامی قشون برگزید و نوبخت به سبب نزدیکی به رضاخان سردار سپه، داوطلب وکالت مجلس شورای ملی شد. وی پس از دورهٔ هفتم از سیاست

کناره‌گیری کرد و به نوشتن مشغول شد." (با تلخیص از قادرپور، ۱۳۹۷: ۹۷-۹۸)

علاقهٔ نوبخت به سیاست و ارادت او نسبت به خاندان پهلوی موجب شد که کتابی ادبی- تاریخی در این زمینه بیافریند:

"اولین کتابی که دربارهٔ خاندان پهلوی نوشته شد، به قلم او بود و جامع‌ترین اثری که از او بر جای مانده، شاهنامهٔ نوبخت است. این شاهنامه در ۱۴ مجلد و هزاران بیت پرداخته شده و تاریخ ایران را بعد از شاهنامهٔ فردوسی تا زمان حاضر به نظم درآورده است. این اثر از لحاظ تاریخی بسیار گرانبها و درخور توجه است." (همان: ۹۸) این اثر با خط خوش شاعر و مینیاتورهای استادان عصر آراسته شده و نشانی از علاقهٔ این نویسنده به ایران و در عین حال حاکمیت پهلوی بوده است. بزرگانی مانند امیری فیروزکوهی، شاهنامهٔ او را ستوده‌اند، این ستایش مرتبط با توجه نوبخت به اهمیت شاهنامه و ضرورت تکمیل آن و اعتنا به حیثیت زبان فارسی است: کار بزرگ، شاهنامهٔ اوست (از آنجا که استاد بزرگ طوس رها کرده تا حوادث و اتفاقات اخیر مملکت با همه خصوصیات و لواحق تاریخی و پیشامدها و سوانح عصری) در بیش از ۵۰ هزار بیت یکی از تشخصات نوبخت که در آن جهت بیشتر از سایر جهات اهتمام داشت و بدان شناخته شده بود، اصرار عجیب و کم نظیرش در ریشهٔ ادبی و اشتقاق لغات و کلمات بیشتر زبان‌های رایج بشری و ارجاع همهٔ آنها به اصل و ریشه فارسی بود." (امیری فیروزکوهی، ۱۳۵۷: ۲۲) با این همه و علی رغم وفاداری نوبخت نسبت به حاکمیت پهلوی و کیفیت اثر او، در قیاس با آثار دیگری که به عنوان نظیرهٔ شاهنامهٔ فردوسی در آن دوره آفریده شده‌اند، نوبخت آنچنان که شایسته بود از توجه حاکمیت وقت بهره‌مند نشد. این بی‌رونقی و کم‌توجهی، زمانی بیشتر جلب نظر می‌کند که با سند مربوط به عقد قرارداد تدوین این کتاب مواجه می‌شویم و درمی‌یابیم که اثری سفارشی و مورد تأیید بزرگان نقد ادبی در دورهٔ خود بوده است:

در قالب سندی ۶۷ برگی، صورت‌جلسات، مکاتبات و قرارداد مابین وزارت فرهنگ و هنر و حبیب‌الله نوبخت در خصوص تالیف و چاپ کتاب «پهلوی‌نامه (شاهنامهٔ نوبخت)» در چاپخانهٔ بیست و پنجم شهریور و شرکت افست، با نظر ممیزیان مربوطه (مسیح مسیحا، منوچهر آدمیت، اقبال یغمایی، مهدی جویا، ذکرالله ثابتیان و طهوری) را می‌بینیم. این سند به شمارهٔ ۲۶۴/۸۰۵۲ ساکما محفوظ است.

در سندی دیگر به شمارهٔ ۹۹۸/۵۷۸۵ ساکما، استمرار و پیگیری نوبخت در سرایش و تکمیل این اثر را شاهد هستیم. عنوان این سند: قرارداد تحویل مقداری از نسخ خطی شاهنامهٔ نوبخت جهت تهیه و وسایل مقدماتی چاپ جلد دوم آن بین وزارت فرهنگ و حبیب الله نوبخت است.

متأسفانه تمام این تلاش‌ها از سوی نوبخت با استمرار و تأکید بر وفاداری به خاندان پهلوی و از سوی حاکمیت با کم‌توجهی به انتشار آثار این شاعر همراه شد.

" آخرین کتابی که نوبخت نوشت، خاطرات او از دوران پهلوی است که تا دقایق آخر عمر به انتظار انتشار آن بوده." (قادرپور، ۱۳۹۷: ۹۸)

شاهنامهٔ آریامهر، عنوانی مشترک و مصادیقی متفاوت:

در اسناد مربوط به دورهٔ پهلوی، نمونه‌هایی از طبع‌آزمایی پیرامون سرایش منظومه‌ای با عنوان "شاهنامهٔ آریامهر یا منظومهٔ انقلاب سفید" ثبت شده‌اند. این نمونه‌ها به داوری گذاشته و یکی از آنها جهت انتشار گسترده برگزیده شد. این اثر از جمله آثاری است که در این دوره با عنوان شاهنامه و در راستای کسب مشروعیت برای حکومت سروده شده است. نمونهٔ برگزیده جهت انتشار گسترده، "منظومهٔ انقلاب سفید یا شاهنامه آریامهر" از سروده‌های علی‌محمد احتشام اولیایی بود. در اسناد اشارات جالبی به این اثر می‌توان دید.

تلاش برای شناخته‌شدن و نشر شاهنامهٔ آریامهر

آنچنان که از محتوای اسناد برمی‌آید، احتشام اولیایی فردی فعال در زمینهٔ مدیحه‌سرایی و توجه به مناسبت‌ها و جایگاه صاحب‌منصبان شناخته می‌شده؛ این توجه و حضور مداوم در نشست‌های بزرگان سبب دستیابی او به بسیاری از منصب‌ها شد. این نکات قطعاً در توجه به اثر او و گستردگی نشر آن بی‌تأثیر نبوده است.

احتشام اولیایی قصیده‌ای با عنوان "بهاریه" سروده و از انقلاب سفید در قالب آن تمجید کرده بود. (سند شمارهٔ ۲۹۷/۲۱۲۱۱ ساکما)

نگاشته‌های ادبی احتشام اولیایی، موضوع مکاتبات معاون دربار، شجاع الدین شفا بوده است:

در قالب سندی از جملهٔ اسناد وزارت دربار، مکاتبات متفرقه با شجاع‌الدین شفا، معاون دربار شاهنشاهی، درخصوص موضوعات متفرقه نقل شده؛ از جمله این موارد، عنوانِ احتشام اولیایی در موضوع مکاتبات ادبی و مربوط به زبان فارسی، جلب توجه می‌کند. (سند شمارهٔ ۲۶۴/۲۳۵۲۳ ساکما)

احتشام همچنین عریضه‌ای به اسدالله علم می‌نویسد که در سندی به این عنوان ثبت شده:

عریضهٔ احتشام اولیائی به اسدالله علم در خصوص قوانین موضوعه در حکومت‌های دموکراسی. (سند شمارهٔ ۲۴۰/۱۱۲۳۲۴ ساکما)

در زمینهٔ مسائل حکومتی همچنین در شمار نامه‌های متفرقهٔ ادارهٔ فرهنگ سیستان و بلوچستان، نامی از احتشام آمده است:

بخشی از این سند ۵۹ برگی، مربوط به گزارش احتشام اولیائی به محمد مصدق، وزیر کشور است. این نامه با

مضمونِ وجود مواد اولیه فراوان در بلوچستان برای استفاده و بهره‌برداری از این مواد با امکان زمینهٔ پیشرفت این منطقه نوشته شده است. (سند شمارهٔ ۹۴/۲۹۷/۲۰۰ ساکما)

فعالیت احتشام اولیایی به پیشنهادهای کشورداری محدود نمی‌شد، وی در زمینهٔ نشر کتابش هم بسیار فعال بود. او در قالب نگاشته‌ای از وزیر آموزش و پرورش درخواست می‌کند که برای خرید کتاب "شاهنامهٔ آریامهر" سفارش کرده و بخشنامه‌ای به دبیرستان‌ها بفرستد. (سند شمارهٔ ۲۹۷/۱۹۵۵۰ ساکما)

همچنین در سندی شاهد مکاتبات احتشام با فرمانداری کل چهارمحال و بختیاری و سایر ادارات مربوطه، پیرامون درخواست ترویج و توزیع "شاهنامهٔ آریامهر" در فرمانداری‌ها و ادارات دولتی هستیم. (سند شمارهٔ ۲۹۳/۱۱۸۹۰۸ ساکما)

علاوه بر کوشش‌های نویسنده، با توجه به اهمیت محتوای اثر برای حکومت، برخی استان‌ها خود برای دریافت این اثر درخواست می‌دادند:

در سند مفصل ۱۳۲ برگی، مجموعهٔ درخواست‌ها و حوالهٔ مبلغ بهای کتاب‌های "شاهنامهٔ آریامهر" توسط سازمان های دولتی کرمان را می‌بینیم که نشان از اقبال ادارات دولتی این استان به این اثر است. (سند شمارهٔ ۹۹/۲۹۳/۴۱۸۲ ساکما)

در سندی دیگر مربوط به شهرستان محلات نیز موضوعِ ارسال کتاب از ارگان‌های دولتی به فرمانداری این شهرستان مطرح شده است. کتابی که به نام آن اشارهٔ صریح شده، شاهنامهٔ آریامهر است. (سند شمارهٔ ۲۹۳/۱۱۳۷۰۹ ساکما)

در خصوص "شاهنامهٔ آریامهر" و ارسال و بهای آن، سندی در رابطه با استان اردبیل هم موجود است. (سند شمارهٔ ۹۵/۲۹۳/۱۷۷۱۴ ساکما)

در سندی ۳۵ برگی مکاتبات احتشام اولیایی (شاعر) با فرمانداری کل چهارمحال و بختیاری و سایر ادارات مربوطه پیرامون درخواست ترویج و توزیع "شاهنامهٔ آریامهر" در فرمانداری‌ها و ادارات دولتی ثبت شده است. (سند شمارهٔ ۲۹۳/۱۱۸۹۰۸ ساکما)

در سندی دیگر مربوط به وزارت آموزش و پرورش اطلاعات مربوط به نگارش کتاب "شاهنامهٔ آریامهر" توسط احتشام اولیایی و مکاتبات مربوط به فروش این کتاب ثبت شده که نمایانگر اهمیت این کتاب در زمینهٔ آموزش دانش آموزان است. (سند شمارهٔ ۲۹۷/۴۰۱۵ ساکما)

آنچه در باب "شاهنامهٔ آریامهر" جلب نظر می‌کند؛ تلاش بسیار برای توزیع و شناساندن آن است. موضوعی که

هزینه‌های بسیاری برای دربار داشته، در عین حال فرهنگ شاه‌دوستی را در میان دریافت‌کنندگان این کتاب به‌خوبی رواج داده است.

شاهنامهٔ انقلاب ارضی:

در کنار نمونه‌های یادشده می‌توان از اثری دیگر یاد کرد که در عنوان و هدف شباهت‌هایی با دو نمونهٔ قبل دارد. این کتاب، اثری منثور، گردآمده از بیانات محمدرضا پهلوی است که با عنوان "شاهنامهٔ انقلاب ارضی" منتشر شده است. نام آن به این دلیل شاهنامه نهاده شده که گفته‌های پادشاه وقت در آن گردآمده و به نوعی با خداینامه‌های کهن و روزنامه‌های پادشاهان -که گزارشی از عملکرد آنها بوده- شباهت دارد. در ادامه، عبارت انقلاب ارضی به آن افزوده شده تا نمایانگر تمایز موضوعی این کتاب با آثاری مانند "شاهنامهٔ آریامهر" باشد. مخاطب این کتاب با مشاهدهٔ عنوان درمی‌یابد که مفاهیم بیان شده در این اثر، با محوریت انقلاب ارضی است. در عین حال نشانگر اهمیت این موضوع برای محمدرضا شاه بوده تا جایی که کتابی از بیانات او در این زمینه گردآوری شده است. همچنین آغاز عنوان کتاب با واژهٔ خاص شاهنامه، یادآور اثر فردوسی و جلب‌کنندهٔ نظر مخاطب بوده؛ ارادت مردم نسبت به فردوسی و سرودهٔ او بر برداشت ایشان از این کتاب اثر می‌گذاشت و این نکته خود برای حاکمیت سودبخش بود. در عین حال این عنوان در پی نمایشِ این برنامهٔ اقتصادی و اجتماعی به عنوان حماسه‌ای ملی و مطلوبِ مردم است.

شباهت این اثر با دو کتابی که از آن یاد کردیم: نخست در عنوان آن است که در قالب آن از شاهنامه یاد شده و دوم، تلاش برای کسب مشروعیت برای حاکمیت و اقدامات این پادشاه، به ویژه انقلاب ارضی او بوده است. از سویی این اثر تفاوت‌هایی با نمونه‌های قبل دارد که موجب می‌شود به شرحی کوتاه دربارهٔ آن بسنده کنیم:

این اثر نوشته‌ای به نثر از پادشاه وقت ایران است، در حالی که آثار قبلی توسط وابستگان به حکومت و دوستداران خاندان پهلوی آفریده شده بود.

دو اثر قبل به نظم و این اثر به نثر است.

این اثر نوعی گزارش کار است که در قالب آن در باب برنامه‌ها و تلاش‌های پادشاه برای کشور سخن گفته شده، حال آنکه آثار قبلی از زاویهٔ دید سوم شخص به ماجراهای تاریخی عهد پهلوی نگریسته و آنها را شرح کرده است.

"شاهنامهٔ انقلاب ارضی" بیش از تلاش برای کسب مشروعیت، با هدف کسب محبوبیت پادشاه نوشته شده و در صدد ایجاد نوعی همبستگی میان شاه و مردم است. حال آنکه دو منظومهٔ یادشده از دیدگاهی که به کسب مشروعیت تکیه کرده حکایت می‌کند و سرایندگان آن درصدد هستند حکومت پهلوی را با اوصاف خاص و شبیه

سازی با حکومت‌های دادگر پیشین، بر حق جلوه دهند.

نتیجه‌گیری

شاهنامهٔ فردوسی به عنوان کتابی محبوب در میان ایرانیان در دوره‌های مختلف تاریخی مطرح می‌شود. این محبوبیت موجب شده مردم و حکومت‌ها در راستای رواج آن بکوشند و میزان ترویج و محبوبیت این اثر در جامعه بر یکدیگر تأثیر متقابل بگذارند. گاهی حاکمیت‌ها با توجه به محبوبیت این کتاب، از رهگذر رواج گستردهٔ آن در میان مردم، برای اهداف خاص خود سود می‌جستند. حکومت پهلوی به عنوان نمونه‌ای از حاکمیت‌هایی مطرح می‌شود که با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در این زمینه کوشش‌هایی داشته‌است. این کوشش‌ها در مرتبهٔ نخست، موجب رواج شاهنامه و انتشار نسخه‌های گوناگونی از آن در میان جامعهٔ هدف شده و در مرتبهٔ بعد، برای کسب محبوبیت و مشروعیت برای این حکومت مؤثر بوده است. رواج شاهنامه در مرتبهٔ دوم، اهدافی غیرعلنی یا ثانویه را هم شامل می‌شده که از آن جمله می‌توان به پذیرش فرهنگ شاه دوستی و میهن دوستی اشاره کرد. این مضمون، امری ارزشمند برای حکومت پهلوی به‌شمار می‌رفته و با شعارهای آن در زمینه‌های نظامی و کشورداری انطباق داشته است. این فعالیت‌ها در دورهٔ پهلوی اول مصداق‌هایی چون ارائهٔ تفسیر نظامی از شاهنامه از سوی یکی از افسران جنگ و پیگیری ترسیم تابلوهایی از داستان‌های شاهنامه در کاخ سعدآباد داشته، همچنین نمونهٔ درخشان ترویج شاهنامه در این دوره، بناکردن ساختمان مقبرهٔ فردوسی و برگزاری مراسم باشکوه هزارهٔ بزرگداشت این شاعر با حضور شاهنامه پژوهان برجسته از سراسر دنیا است.

در میان روش‌های رواج شاهنامه در دورهٔ پهلوی دوم، پربسامدترین روش، اهدای نسخه‌های مختلف به مخاطبان گوناگون بوده که تأثیر بسزایی در ترویج این کتاب داشته است. در گام‌های بعدی طی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ش. می‌توان مواردی همچون برگزاری مسابقات شاهنامه‌خوانی، تدریس شاهنامه به عنوان درس فارسی و تبدیل متن ادبی به ابزار آموزشی - سیاسی همچنین پخش شاهنامه از رادیو برای تقویت روحیهٔ سلحشوری را قرار داد. در گام نهایی، این ترویج هدفمند به سفارش آثاری بر شیوهٔ شاهنامه و با نامی مشابه آن دربارهٔ پادشاه وقت (محمدرضا شاه) برمی‌خوریم. آثاری که هرچند منتقدان برخی از آنها را از نظر کیفی، نازل برآورد می‌کردند، بنا به مصالح حکومت، چاپ و نشر گسترده‌ای داشتند. این آثار در نام و بیانِ ماجراهای دوره و عملکرد پادشاه شبیه به شاهنامه بودند ولی در فرهنگ و فخامت سبک، تفاوتی آشکار با اثر فردوسی داشتند.

از این روی، اقبالی که مردم جامعه به هدف نخستین یعنی رواج شاهنامه بطور مطلق نشان می‌دادند، نسبت به اهداف ثانویهٔ این ترویج نداشتند. سرایش نظیره‌های شاهنامه، استفاده از عنوانِ خاصِ این کتاب و شبیه‌سازی

پادشاه پهلوی با شاهان شاهنامه تنها در میان اقشار اندک‌شمار که موافق حاکمیت و سیاست‌های آن بودند، محبوب و اثرگذار بود.

تعارض منافع

نویسندگان، این مقاله را با استفاده از اعتبارات اختصاص داده شدهٔ بنیاد ملی علم ایران (INSF) برای انجامِ طرح پژوهشی پسادکتری مستقل با عنوانِ: "تحلیل انتقادی نشر آموزه‌های شاهنامه در جامعه (با تکیه بر منابع مکتوب و مطالعات غیردانشگاهی)" به شمارهٔ ۴۰۳۱۱۸۲ نگاشته‌اند. این مقاله از جمله دستاوردهای این طرح پژوهشی به‌شمار می‌رود.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این مقاله، مراتب تشکر و قدردانی خود را از حمایت‌های مادی و معنوی حامی طرح پژوهشی پسادکتری مستقل، بنیاد ملی علم ایران، تقدیم می‌کنند.

منابع و مآخذ

کتاب‌ها:

۱. احتشام اولیایی، علی‌محمد، (۱۳۳۵)، **ایران و رضاشاه کبیر**، تهران: چاپخانهٔ اتحاد.
۲. احتشام اولیایی، علی‌محمد، (۱۳٤۷)، **شاهنامهٔ آریامهر (یک شاهکار انعکاسی از انقلاب سفید مشتمل بر شرح دوران سلطنت ۲٤ ساله خدایگان اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی تا آغاز جشن‌های بیست و پنجمین سال این سلطنت**، چاپ اول، تهران: چاپخانهٔ اتحاد.
۳. پهلوی، محمدرضا، (۱۳٤٥)، **انقلاب سفید**، تهران: کتابخانهٔ سلطنتی پهلوی.
٤. پهلوی، محمدرضا، (۱۳٥٦)، **بسوی تمدن بزرگ**، تهران: طهوری.
٥. پهلوی، محمدرضا، (۱۳٥٥)، **شاهنامهٔ انقلاب ارضی ایران: متن کامل بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها و نوشته‌های اعلیحضرت همایون محمدرضا پهلوی شاهنشاه آریامهر دربارهٔ انقلاب ارضی ایران، جلد اول: پیش از انقلاب**، چاپ دوم، بی جا: بی‌نا.
٦. پهلوی، محمدرضا، (۱۳٤۹)، **مأموریت برای وطنم**، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

۷. مقالات:

۸. اسماعیلی، علیرضا، (۱۳۸٥)، معماری دورهٔ پهلوی به روایت اسناد ۱) آرامگاه فردوسی، **گلستان هنر**، بهار ۱۳۸٥، شمارهٔ ۳، صص ۹۹-۱۱۰.

۹. امام جمعه زاده، سیدجواد و حمیدرضا اسماعیلی، (۱۳۹۲)، بررسی سیاست‌های دنیوی‌ساز در دورهٔ پهلوی، **فصلنامهٔ علمی-پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی**، بهار ۱۳۹۲، سال ۷، شمارهٔ ۲۲، صص ٤٥-٦٤.

۱۰. امیری فیروزکوهی، سیدکریم، (۱۳۵۷)، یادی از نوبخت، **وحید**، نیمهٔ دوم خرداد و نیمهٔ اول تیر ۱۳۵۷، شمارهٔ ۲۳٤ و ۲۳۵، صص ۱۵-۲۵.

۱۱. جعفری، علی اکبر و محدثه قنبری، (۱٤۰۱)، تبیین ترویج سبک زندگی غیراسلامی در دورهٔ پهلوی دوم براساس اسناد و روزنامه‌ها، **نشریهٔ علمی تحقیقات اسنادی انقلاب اسلامی**، بهار و تابستان ۱٤۰۱، سال ۵، شمارهٔ ۹، صص ۸۷-۱۱۳.

۱۲. حدیدی، مختار، (۱۳۷۷)، پهلوی دوم و نمونهٔ اندیشه‌های باستان‌گرایانه (نگاهی به اسناد محرمانهٔ جشن‌های شاهنشاهی)، **تاریخ معاصر ایران**، بهار ۱۳۷۷، شمارهٔ ۵، صص ۱۰۳-۱۸۸.

۱۳. خدادادی، حسن و محمد کهندانی، (۱٤۰۱)، علل ناکارآمدی ایدئولوژی انقلاب سفید در مشروعیت‌بخشی به نظام سیاسی پهلوی، **نشریهٔ علمی مطالعات انقلاب اسلامی**، پاییز ۱٤۰۱، دورهٔ ۱۹، شمارهٔ ۷۰، صص ۱۳۵-۱۵٤.

۱٤. سید بنکدار، سید مسعود و وحید امامی جمعه، (۱٤۰٤)، تحلیل و بررسی عملکرد نمایشگاه‌های هنر و صنایع ایران در لندن (۱۳۰۹ش) و لنین گراد (۱۳۱٤ش) در معرفی تمدن ایران در دورهٔ پهلوی اول (براساس اسناد تاریخی)، **گنجینهٔ اسناد**، بهار ۱٤۰٤، شمارهٔ ۱۳۷، صص ۵۵-۹۰.

۱۵. شعبانی، رضا و قباد منصوربخت و فرشید مهری، (۱۳۹۷)، جایگاه دین و روحانیت در نظام آموزشی دورهٔ پهلوی اول، **فصلنامهٔ علمی-پژوهشی پژوهشنامهٔ تاریخ**، سال ۱۳، بهار ۱۳۹۷، شمارهٔ ۵۰، صص ۹۹-۱۲۳.

۱٦. فروزش، سینا و احمد باوند سوادکوهی و رضا عبادی جامخانه، (۱٤۰۰)، واکاوی نبرد اسپهبد خورشید با منصور عباسی براساس متون تاریخ تبرستان و تاریخ طبری و شاهنامهٔ نوبخت، **فصلنامهٔ تاریخ و باستان‌شناسی مازندران**، بهار ۱٤۰۰، سال دوم، شمارهٔ ۵، صص ٤۲-۵۲.

۱۷. قادرپور، زهرا، (۱۳۹۷)، نوبخت و شاهنامهٔ نوبخت، **فصلنامهٔ تخصصی ادبیات داستانی و شعر معاصر (داستان شیراز)**، سال ۲، شمارهٔ ۵، پاییز ۱۳۹۷، صص ۹۷-۱۰٦.

۱۸. مصطفوی، سید محمدتقی، (۱۳٤٤)، کتابخانهٔ پهلوی، گنجینهٔ اسناد ملی ایران، **وحید**، دی ۱۳٤٤، ش ۲۵، صص ۲۲-۲۸.

۱۹. نوبخت، حبیب الله، (۱۳۵۲)، شاهنامهٔ آلمانی، رستم و زیکفرید، کریمان، **وحید**، فروردین ۱۳۵۲، ش ۱۱۲، صص ۲٦-۳٤.

اسناد:

(اسناد مربوط به آرشیو و کتابخانهٔ ملی ایران است که با عنوان اختصاصی ساکما از آن یاد و شمارهٔ اسناد در هر مورد ذکر شده است.)

۲۰. ساکما، ۲۹۷/۳۷۰۴

۲۱. ساکما، ۲۹۷/۱۲۳۳۱۴

۲۲. ساکما، ۲۹۷/۳۴۹۵

۲۳. ساکما، ۲۹۷/۶۵۸۷

۲٤. ساکما، ۳۱۰/۶۸۵۵۸

۲۵. ساکما، ۲۶۴/۸۰۵۲

۲٦. ساکما، ۹۹۸/۵۷۸۵

۲۷. ساکما، ۲۹۷/۲۱۲۱۱

۲۸. ساکما، ۲۶۴/۲۳۵۲۳

۲۹. ساکما، ۲۴۰/۱۱۲۳۲۴
۳۰. ساکما، ۹۴/۲۹۷/۲۰۰
۳۱. ساکما، ۲۹۷/۱۹۵۵۰
۳۲. ساکما، ۲۹۳/۱۱۸۹۰۸
۳۳. ساکما، ۲۹۳/۱۱۳۷۰۹
۳٤. ساکما، ۹۹/۲۹۳/۴۱۸۲
۳۵. ساکما،۹۵/۲۹۳/۱۷۷۱۴
۳٦. ساکما، ۲۹۷/۴۰۱۵
۳۷. ساکما، ۲۰۰-۰۰۳۱۴۴-۰۰۰۳
۳۸. ساکما، ۲۰۰-۰۰۳۱۴۴-۰۰۰۶
۳۹. ساکما، ۲۹۳-۰۶۹-۵۶۳-۰۰۲
٤۰. ساکما، ۲۹۳-۰۷۱-۸۱۱-۰۰۰۷
٤۱. ساکما، ۲۹۱-۰۰۲۸۱۸-۰۰۰۲
٤۲. ساکما، ۲۹۱-۰۰۲۸۱۸-۰۰۰۳
٤۳. ساکما، ۲۰۰-۰۰۰۴۳۸-۰۰۰۴
٤٤. ساکما، ۲۰۰-۰۰۰۴۳۸-۰۰۱۰
٤۵. ساکما، ۲۰۰-۰۰۰۴۳۸-۰۰۱۴
٤٦. ساکما، ۲۹۷-۰۱۹۲٦۱-۰۰۰۲
٤۷. ساکما، ۳۸۰-۰۰۰۲۹۳-۰۰۰۲
٤۸. ساکما، ۳۸۰-۰۰۰۲۹۳-۰۰۰۵
٤۹. ساکما، ۳۸۰-۰۰۰۲۹۳-۰۰۰٦

پیوست‌ها

پیوست ۱:

جدول‌ها:

در قالب این جدول‌ها ارتباط دریافت‌کنندگان نسخه‌ها با مفاهیمی مانند کیفیت نسخه، تعداد و ... تبیین شده‌است.

اهداف	دریافت کنندهٔ نسخه				
***	مخاطب علاقه‌مند	مخاطب مستعدّ	مخاطب متخصص (ادیب)	صاحب مقام	دربار خارجی
ترویج شاهنامه	*	*	*	*	*
رواج وطن دوستی	*	*	*		
رواج شاه دوستی	*	*	*	*	
پذیرش شخصِ شاه (مصداقی)	*	*	*	*	*
بالابردن سطح فرهنگ مردم	*	*			
شناساندن شاهنامه میان غیرایرانیان				*	*
شناساندن شاهنامه در سطح بالای ادبی		*	*		

جدول شمارهٔ «۱»

اهداف و دریافت کنندهٔ نسخه‌ها

کیفیت نسخه	دریافت کنندهٔ علاقه‌مند	دریافت کنندهٔ مستعدّ	دریافت کنندهٔ متخصص	صاحب مقام	دربارها و مقامات خارجی (علمی-سیاسی)
نفیس و تاریخی			*	*	*
متوسط و کلّی	*	*			
خلاصه و گزیده (کثیرالإنتشار)	*	*			

جدول شمارهٔ «۲»

دریافت کننده و کیفیت نسخه‌ها

دریافت/اهداکننده	علاقه‌مند	مستعدّ	ادیب و متخصص	صاحب مقامان ایرانی	مقامات علمی-سیاسی خارجی	دربار ایران / دفتر فرح پهلوی
دربار پهلوی			*	*	*	
دفتر فرح پهلوی			*	*	*	
وزارتخانه‌ها	*	*				
مسئولان دولتی	*	*				
عهده‌داران جشنواره و مسابقه‌ها	*	*				
مردم علاقه‌مند و متموّل						*

جدول شمارهٔ «۳»

دریافت کننده و اهداکنندهٔ نسخه‌ها

فراوانی و تعداد نسخه‌ها	دریافت کننده‌ها					
*	علاقه‌مند	مستعدّ	ادیب و متخصص	صاحبان مقام ایرانی	مقامات علمی- سیاسی خارجی	دربار ایران/ دفتر فرح پهلوی
تک نسخه			*			
دو تا پنج نسخه		*		*	*	*
بیش از پنج نسخه	*					

جدول شمارهٔ «۴»

دریافت کننده و فراوانی نسخه‌ها

پیوست ۲

تصویر اسناد:

در این بخش تصاویر اسناد مورد ارجاع ارائه شده است.

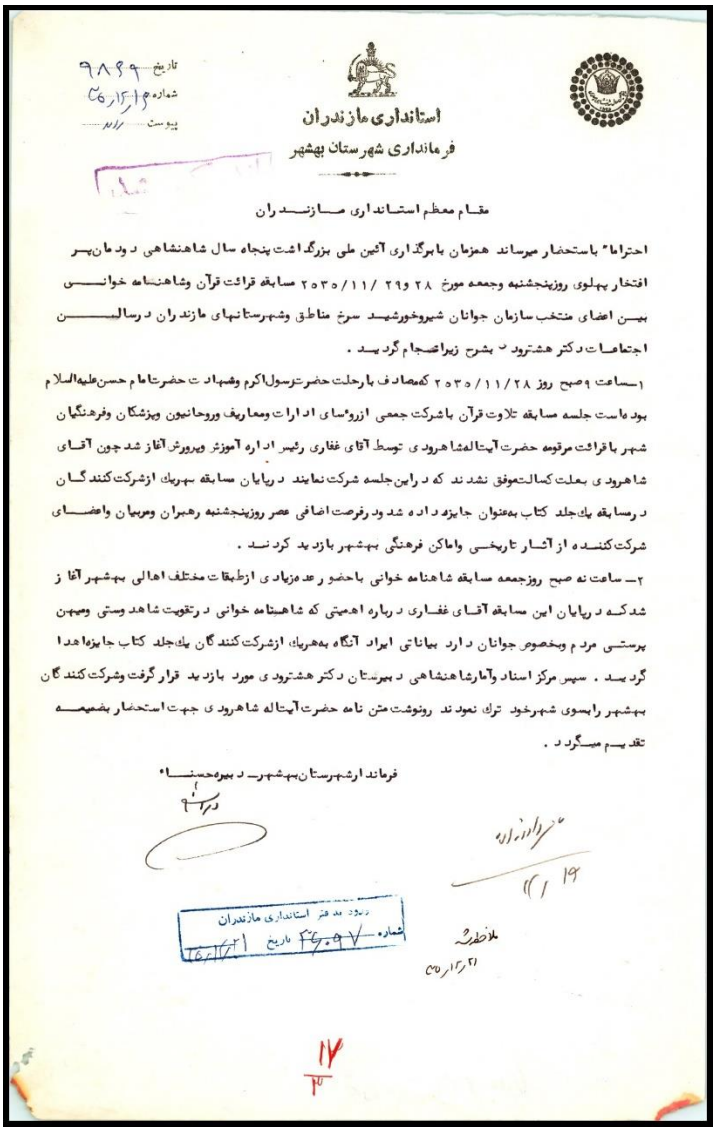

استانداری مازندران
فرمانداری شهرستان بهشهر

مقام معظم استانداری مازندران

احتراماً باستحضار میرساند همزمان باهبرگذاری آئین ملی بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی دودمان پر افتخار پهلوی روزپنجشنبه وجمعه مورخ ۲۸ و ۲۹ /۱۱/ ۲۵۳۵ مسابقه قرائت قرآن وشاهنامه خوانی بین اعضای منتخب سازمان جوانان شیروخورشید سرخ مناطق وشهرستانهای مازندران در سالن اجتماعات دکتر هشترودی بشرح زیراقدام گردید .

۱ـ ساعت ۹ صبح روز ۲۸/۱۱/ ۲۵۳۵ کهمصادف باارحلت حضرت رسول اکرم وشهادت حضرت امام حسن علیه السلام بود ماست جلسه مسابقه تلاوت قرآن باشرکت جمعی ازروسای ادارات ومعاریف وروحانیون وپزشکان وفرهنگیان شهر باقرائت مرقومه حضرت آیت الله شاهرودی توسط آقای غفاری رئیس اداره آموزش وپرورش آغاز شد چون آقای شاهرودی بعلت کسالت موفق نشدند که دراین جلسه شرکت نمایند درپایان مسابقه بهریک ازشرکت کنندگان درمسابقه یک جلد کتاب بعنوان جایزه داده شد ودرفرصت اضافی عصر روزپنجشنبه رهبران ومربیان واعضای شرکت کننده از آثار تاریخی واماکن فرهنگی بهشهر بازدید کردند .

۲ـ ساعت نه صبح روزجمعه مسابقه شاهنامه خوانی باحضور عده زیادی ازطبقات مختلف اهالی بهشهر آغاز شد که درپایان این مسابقه آقای غفاری درباره اهمیتی که شاهنامه خوانی درتقویت شاهدوستی ومیهن پرستی مردم وبخصوص جوانان دارد بیاناتی ایراد آنگاه بهریک ازشرکت کنندگان یک جلد کتاب جایزه اهدا گردید . سپس مرکز اسناد وآمارشاهنشاهی دبیرستان دکتر هشترودی مورد بازدید قرار گرفت وشرکت کنندگان بهشهر رابسوی شهرخود ترک نمودند رونوشت متن نامه حضرت آیت الله شاهرودی جهت استحضار بضمیمه تقدیم میگردد .

فرماندار شهرستان بهشهر ـ دبیره حسنا

تصویر شمارهٔ «۱»

سند در باب برگزاری مسابقهٔ شاهنامه خوانی و بیان اهداف برگزاری این مسابقه

-نمونه هایی از کتاب‌ها

شماره ۱۱۹۹/س
تاریخ ۲۵۳۵/۱۲/۵
پیوست
دایره

وزارت آموزش و پرورش
اداره آموزش و پرورش شهرستان بهشهر

جناب فرماندار محترم و رئیس شورای سازمان جوانان شیر و خورشید سرخ شهرستان بهشهر

احتراما

همزمان با برگزاری آئین ملی بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی دودمان پر افتخار پهلوی روز پنجشنبه و جمعه مورخ ۲۸ و ۲۹/۱۱/۲۵۳۵ مسابقه قرائت قرآن و شاهنامه خوانی بین اعضای منتخب سازمان جوانان شیر و خورشید سرخ مناطق و شهرستانهای مازندران در سالن اجتماعات دکتر هشترودی بهشهر بشرح زیر.

۱ـ ساعت نه (۹) صبح روز پنجشنبه ۲۸/۱۱/۳۵ که مصادف با رحلت حضرت رسول اکرم و شهادت حضرت امام حسن علیه السلام بوده است جلسه مسابقه تلاوت قرآن با شرکت جمعی از روسای ادارات و معارف و روحانیون و پزشکان و فرهنگیان شهر با قرائت مرقومه حضرت آیت اله شاهرودی توسط آقای غفاری رئیس اداره آموزش و پرورش آغاز شد چون آقای شاهرودی بعلت کسالت موفق نشدند که در این جلسه شرکت نمایند در پایان مسابقه بهر یك از شرکت کنندگان در مسابقه یك جلد کتاب بعنوان جایزه داده شد و در فرصت اضافی عصر روز پنجشنبه رهبران مربیان و اعضای شرکت کننده از آثار تاریخی و اماکن فرهنگی بهشهر بازدید کردند.

۲ـ ساعت نه (۹) صبح روز جمعه مسابقه شاهنامه خوانی با حضور عده زیادی از طبقات مختلف اهالی بهشهر آغاز شد که در پایان این مسابقه آقای غفاری درباره اهمیتی که شاهنامه خوانی در تقویت شاهدوستی و میهن پرستی مردم بخصوص جوانان دارد بیاناتی ایراد آنگاه بهریك ازشرکت کنندگان یك جلد کتاب جایزه اهداءگردید. سپس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی دبیرستان دکتر هشترودی مورد بازدید قرار گرفت وشرکت کنندگان بهشهر رابسوی شهر خود ترك گفتند فتوکپی متن مرقومه حضرت آیت اله شاهرودی بپیوست جهت استحضار تقدیم میگردد.

محمد غفاری
رئیس اداره آموزش و پرورش شهرستان بهشهر

تصویر شمارهٔ «۲»

مسابقهٔ شاهنامه خوانی و اهداف آن - از جانب آموزش و پرورش بهشهر

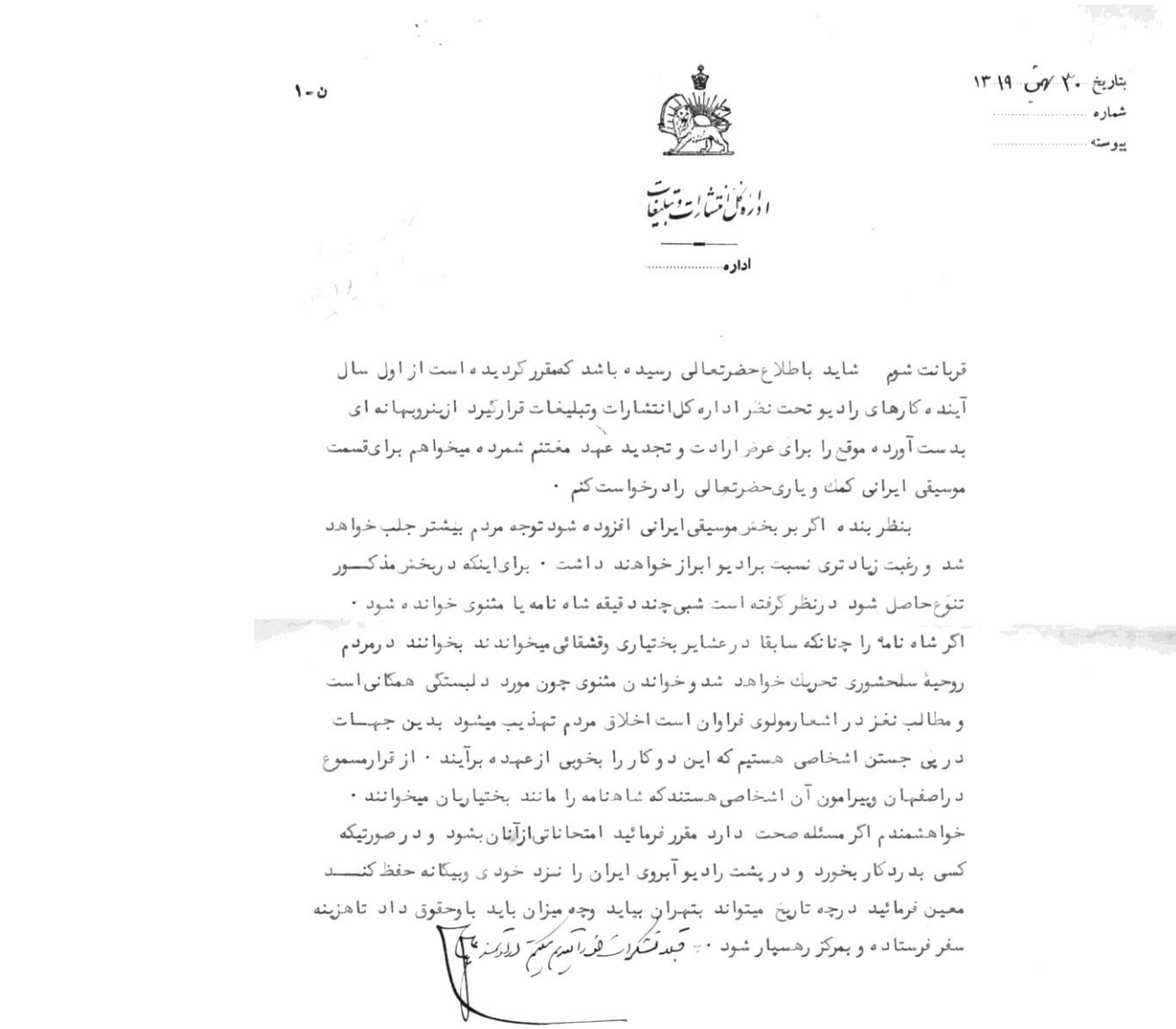

بتاریخ ۲۰ مهر ۱۳۱۹
شماره .....
پیوسته .....

ن - ۱

اداره کل انتشارات و تبلیغات

اداره .....

قربانت شوم شاید باطلاع حضرتعالی رسیده باشد که مقرر گردیده است از اول سال آینده کارهای رادیو تحت نظر اداره کل انتشارات وتبلیغات قرارگیرد ازینرو بهانه ای بدست آورده موقع را برای عرض ارادت و تجدید عهد مغتنم شمرده میخواهم برای قسمت موسیقی ایرانی کمک و یاری حضرتعالی را درخواست کنم .

بنظر بنده اگر بر بخش موسیقی ایرانی افزوده شود توجه مردم بیشتر جلب خواهد شد و رغبت زیادتری نسبت برادیو ابراز خواهند داشت . برای اینکه در بخش مذکور تنوع حاصل شود درنظر گرفته است شبی چند دقیقه شاه نامه یا مثنوی خوانده شود .

اگر شاه نامه را چنانکه سابقا درعشایر بختیاری وقشقائی میخوانند بخوانند درمردم روحیهٔ سلحشوری تحریک خواهد شد و خواندن مثنوی چون مورد دلبستگی همگانی است و مطالب نغز در اشعار مولوی فراوان است اخلاق مردم تهذیب میشود بدین جهات در پی جستن اشخاصی هستیم که این دو کار را بخوبی ازعهده برآیند . از قرار مسموع در اصفهان وپیرامون آن اشخاصی هستند که شاهنامه را مانند بختیاریان میخوانند .

خواهشمندم اگر مسئله صحت دارد مقرر فرمائید امتحاناتی ازآنان بشود و در صورتیکه کسی بدرد کار بخورد و در پشت رادیو آبروی ایران را نزد خودی وبیگانه حفظ کند معین فرمائید درچه تاریخ میتواند بتهران بیاید وچه میزان باید باوحقوق داد تاهزینه سفر فرستاده و بمرکز رهسپار شود . قبد تشکرات فراوان سلام ارادتمند

تصویر شمارهٔ «۳»

درخواست پخش شاهنامه از رادیو در راستای تقویت روحیهٔ سلحشوری

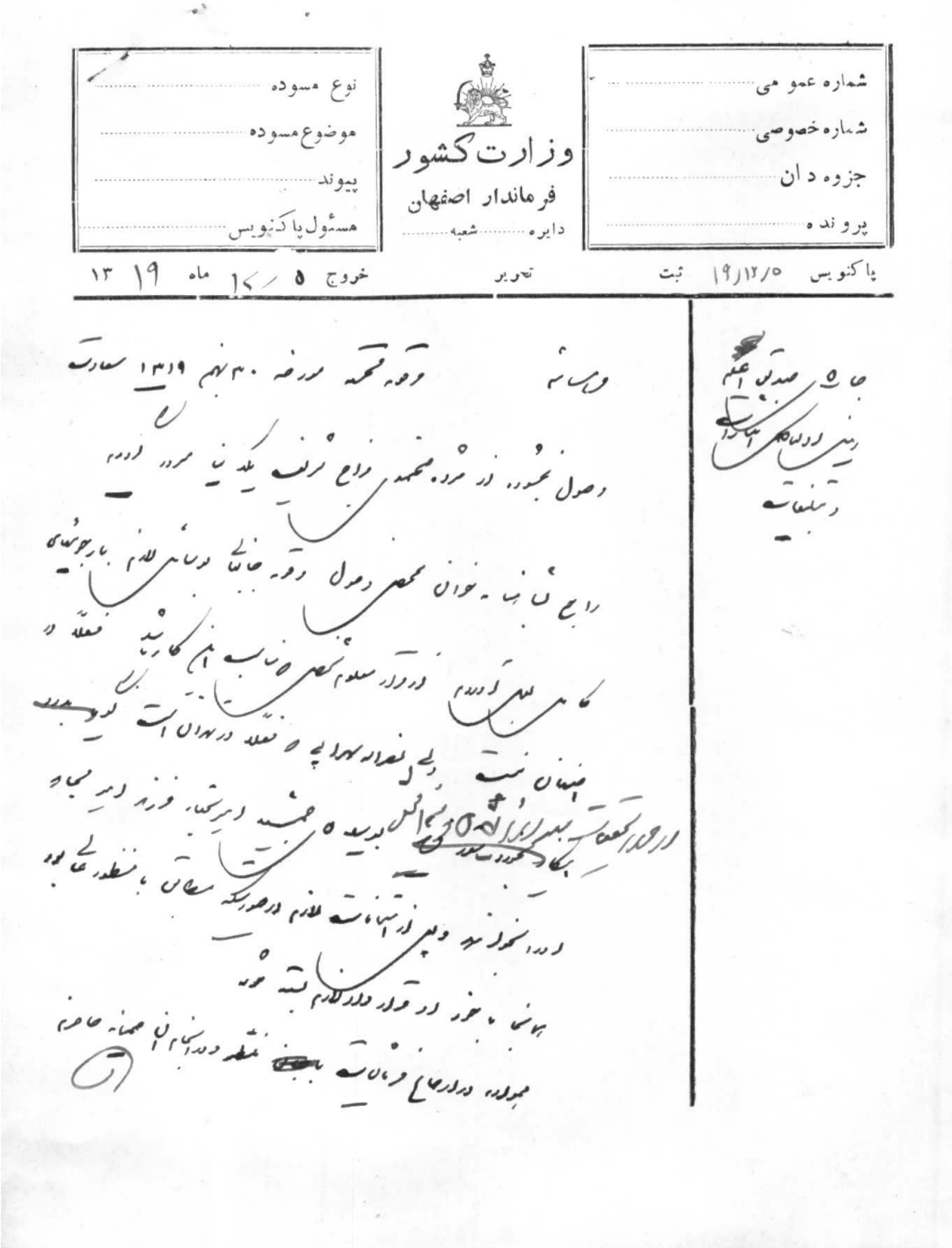

تصویر شمارهٔ «۴»

موافقت با خوانش شاهنامه در رادیو و جستجوی شاهنامه‌خوان برای این برنامه

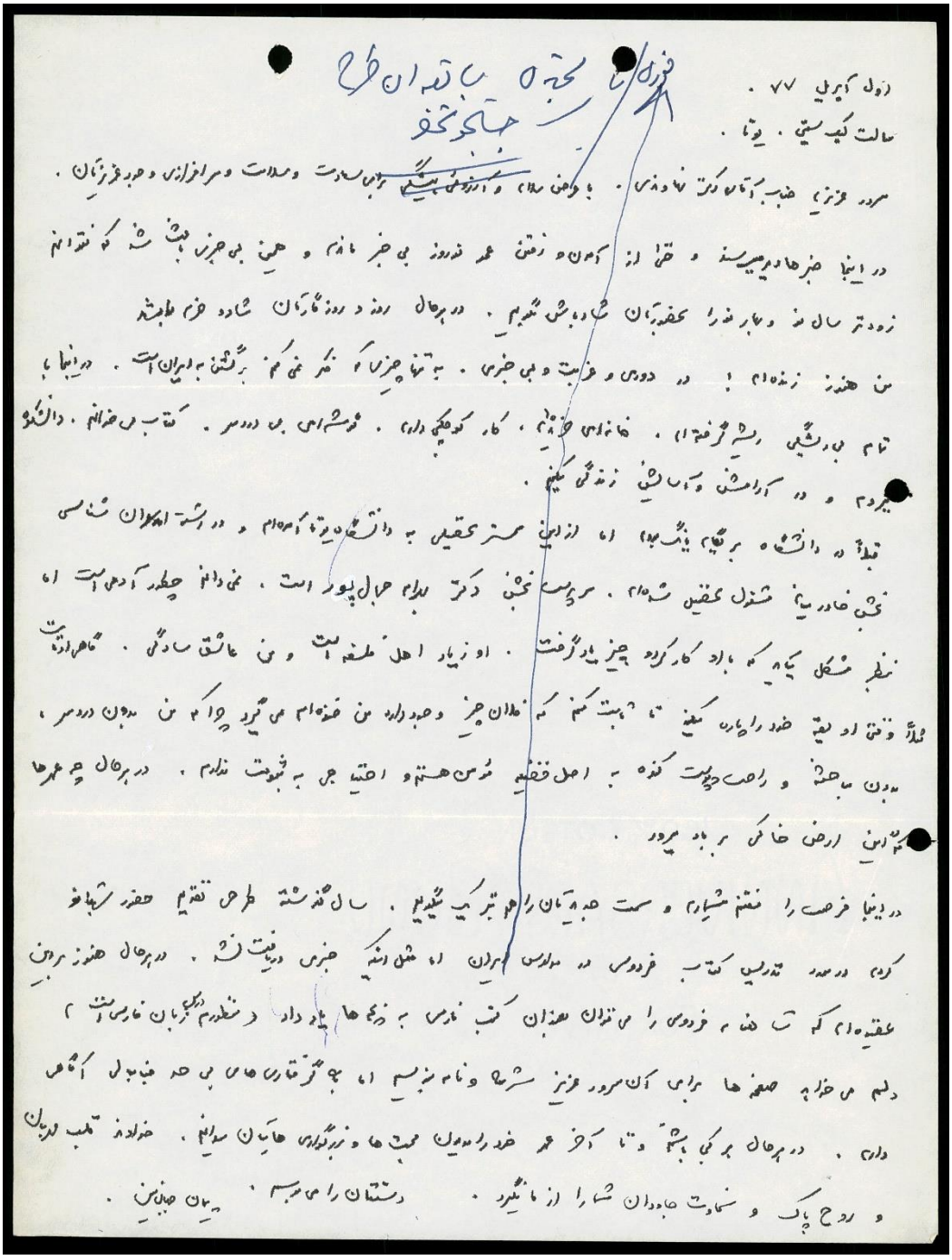

تصویر شمارهٔ «۵»

درخواست تدریس شاهنامه به عنوان درس فارسی

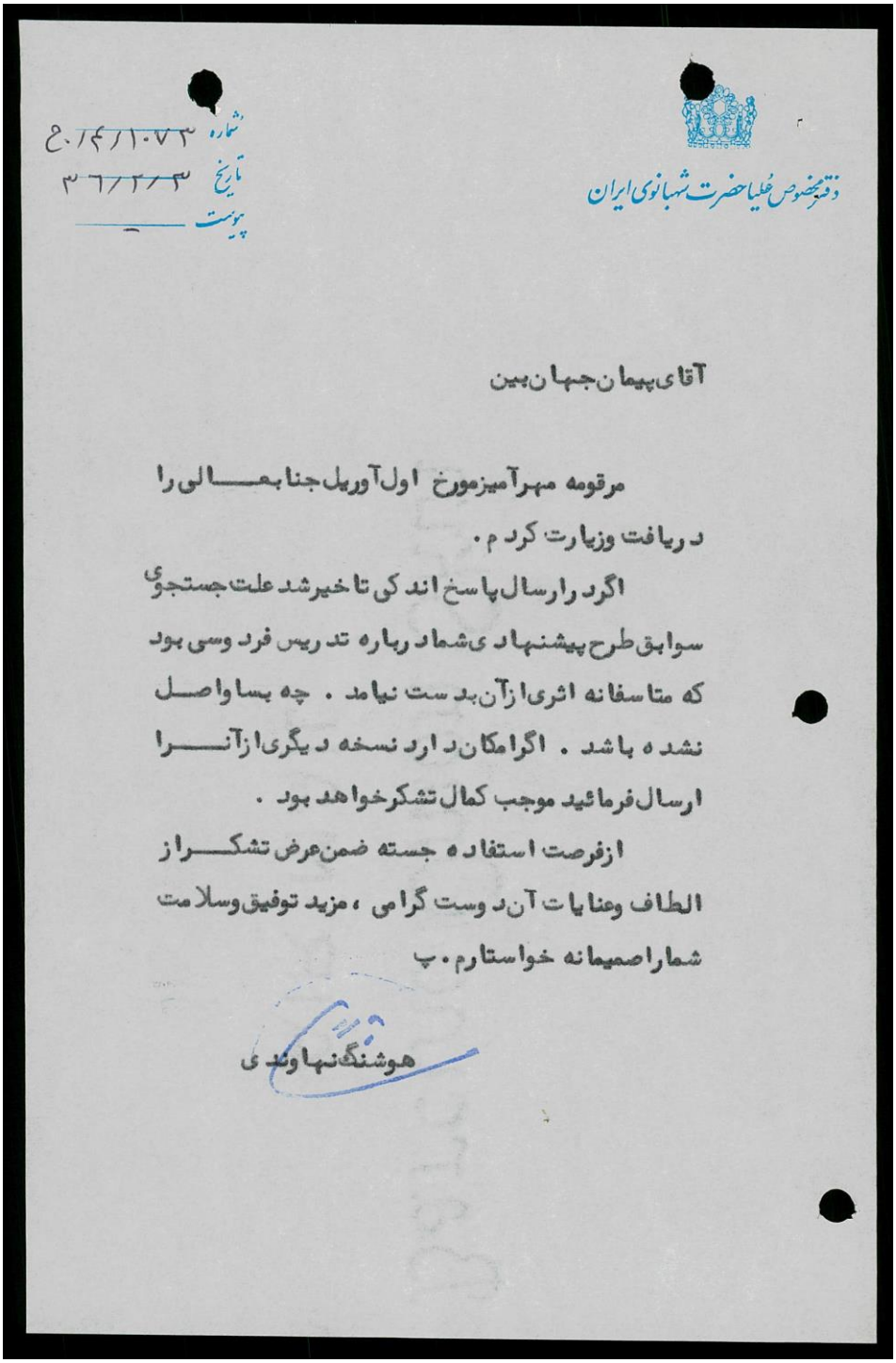

دفتر مخصوص علیاحضرت شهبانوی ایران

شماره ۶۰/۴۷/۱۰۷۳
تاریخ ۳۶/۲/۳
پیوست

آقای پیمان جهان بین

مرقومه مهرآمیز مورخ اول آوریل جنابعالی را دریافت وزیارت کردم.

اگر در ارسال پاسخ اندکی تاخیر شد علت جستجوی سوابق طرح پیشنهادی شما درباره تدریس فردوسی بود که متاسفانه اثری از آن بدست نیامد. چه بسا واصل نشده باشد. اگر امکان دارد نسخه دیگری از آنرا ارسال فرمائید موجب کمال تشکر خواهد بود.

ازفرصت استفاده جسته ضمن عرض تشکر از الطاف وعنایات آن دوست گرامی، مزید توفیق وسلامت شما را صمیمانه خواستارم. پ

هوشنگ نهاوندی

تصویر شمارهٔ «۶»

پاسخ به درخواست تدریس شاهنامه در مدارس و پیگیری آن

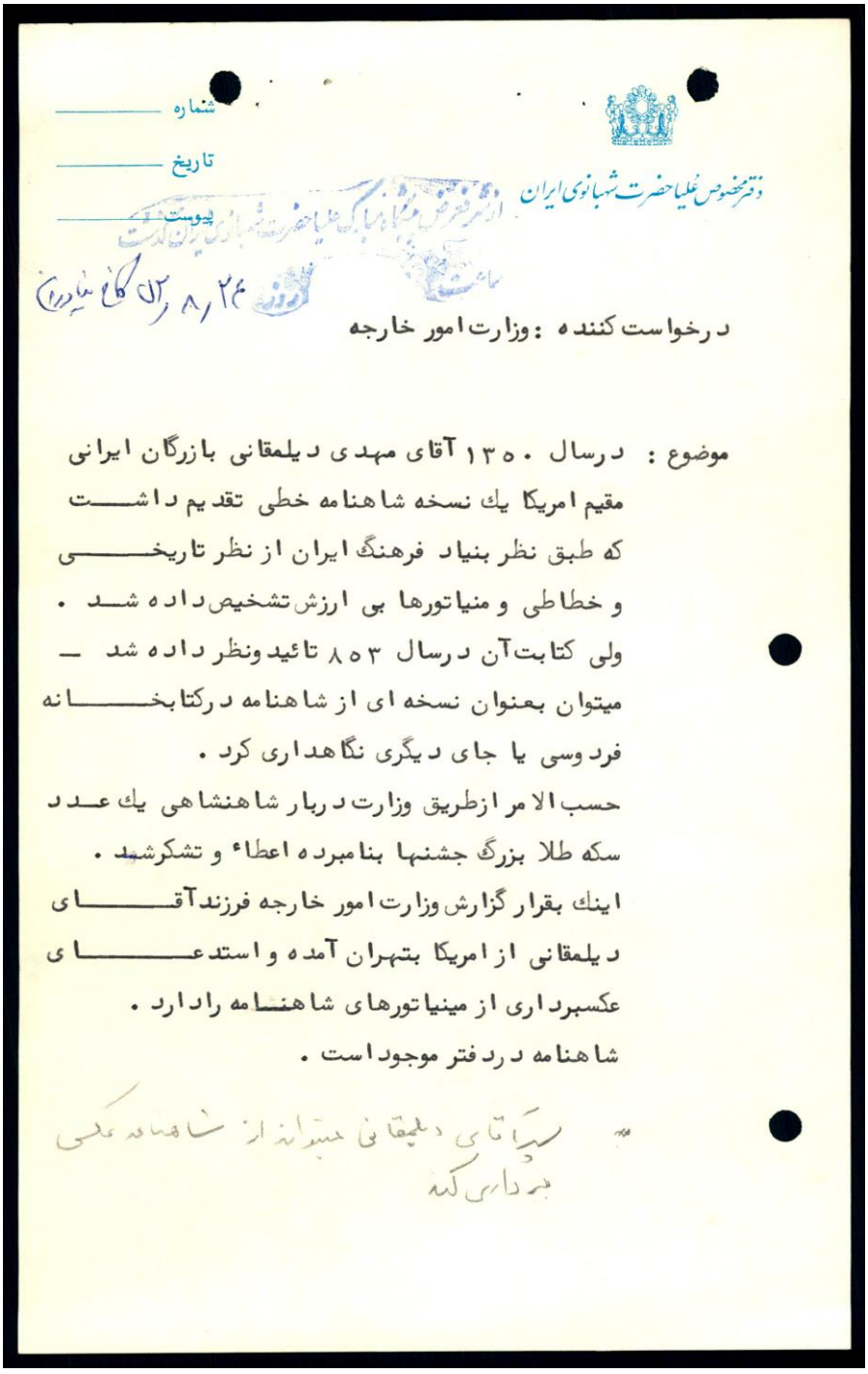

شماره _____
تاریخ _____
پیوست _____

دفتر مخصوص علیاحضرت شهبانوی ایران

درخواست کننده : وزارت امور خارجه

موضوع : درسال ۱۳۵۰ آقای مهدی دیلمقانی بازرگان ایرانی مقیم امریکا یك نسخه شاهنامه خطی تقدیم داشت که طبق نظر بنیاد فرهنگ ایران از نظر تاریخی و خطاطی و منیاتورها بی ارزش تشخیص داده شد . ولی کتابت آن درسال ۸۵۳ تائید ونظر داده شد — میتوان بعنوان نسخه ای از شاهنامه درکتابخانه فردوسی یا جای دیگری نگاهداری کرد .
حسب الامر ازطریق وزارت دربار شاهنشاهی یك عدد سکه طلا بزرگ جشنها بنامبرده اعطاء و تشکرشد .
اینك بقرار گزارش وزارت امور خارجه فرزند آقای دیلمقانی از امریکا بتهران آمده و استدعای عکسبرداری از مینیاتورهای شاهنامه رادارد .
شاهنامه دردفتر موجوداست .

سپس آقای دیلمقانی میتوانند از شاهنامه عکس بردارند

تصویر شمارهٔ «۷»

اهدای یک نسخهٔ خطی شاهنامه به دربار از سوی بازرگان ایرانی

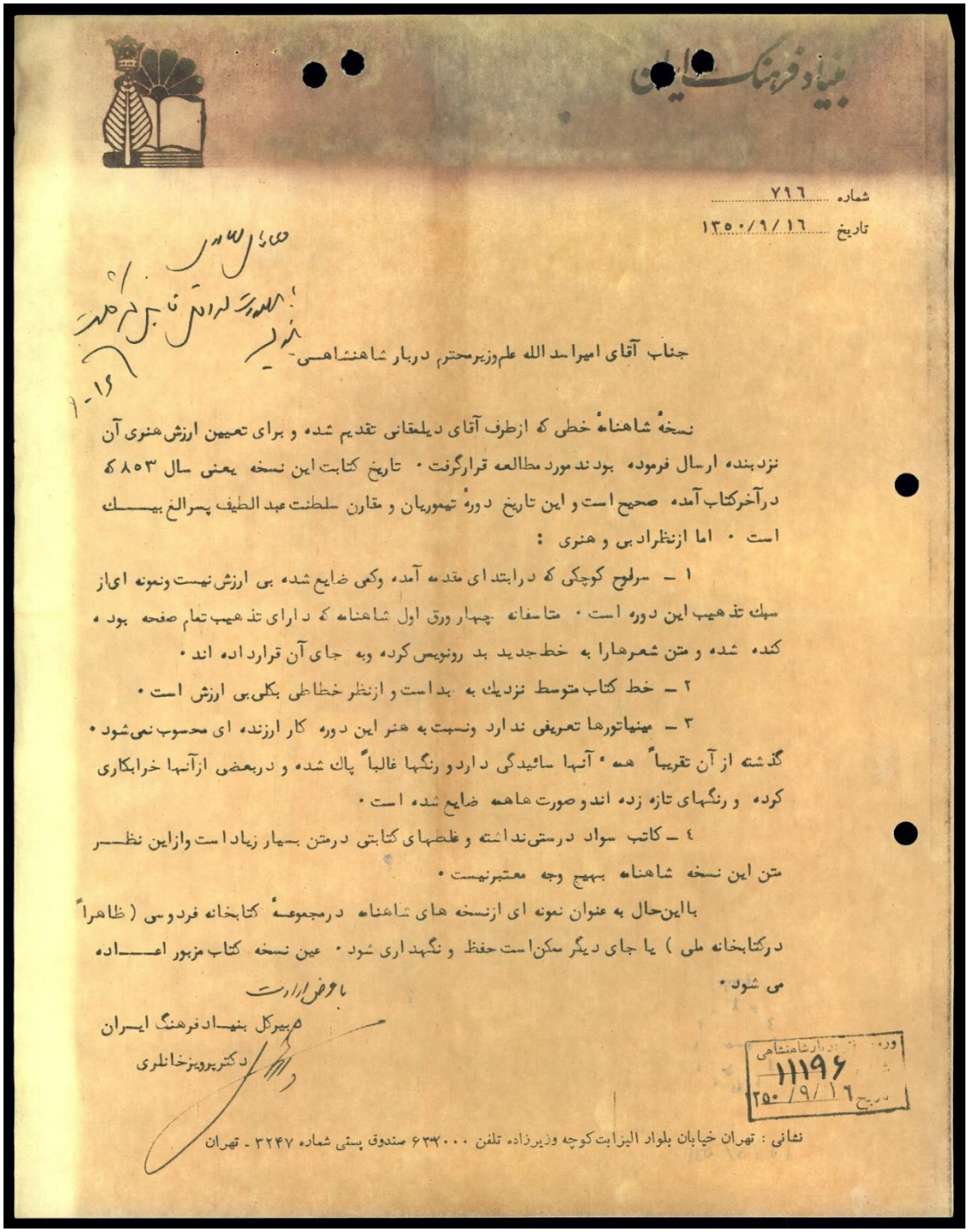

بنیاد فرهنگ ایران

شماره ۷۹۶
تاریخ ۱۳۵۰/۹/۱۶

جناب آقای امیراسد الله علم وزیرمحترم دربار شاهنشاهی

نسخهٔ شاهنامهٔ خطی که ازطرف آقای دیلمقانی تقدیم شده و برای تعیین ارزش هنری آن نزدبنده ارسال فرموده بودند مورد مطالعه قرارگرفت • تاریخ کتابت این نسخه یعنی سال ۸۵۳ که درآخرکتاب آمده صحیح است و این تاریخ دورهٔ تیموریان و مقارن سلطنت عبد الطیف پسرالغ بیـــک است • اما ازنظرادبی و هنری :

۱ ــ سرلوح کوچکی که درابتدای مقدمه آمده وکمی ضایع شده بی ارزش نیست ونمونه ای از سبك تذهیب این دوره است • متاسفانه چهار ورق اول شاهنامه که دارای تذهیب تمام صفحه بود • کنده شده و متن شعرهارا به خط جدید بد رونویس کرده وبه جای آن قرارداده اند •

۲ ــ خط کتاب متوسط نزدیك به بداست و ازنظر خطاطی بکلی بی ارزش است •

۳ ــ مینیاتورها تعریفی ندارد ونسبت به هنر این دوره کار ارزنده ای محسوب نمی‌شود • گذشته از آن تقریباً همه • آنها سائیدگی دارد و رنگها غالباً پاك شده و دربعضی ازآنها خرابکاری کرده و رنگهای تازه زده اندو صورت هاهمه ضایع شده است •

٤ ــ کاتب سواد درستی نداشته و غلطهای کتابتی درمتن بسیار زیاد است وازاین نظـــر متن این نسخه شاهنامه بهیچ وجه معتبرنیست •

بااین‌حال به عنوان نمونه ای ازنسخه های شاهنامه درمجموعهٔ کتابخانه فردوسی (ظاهراً درکتابخانه ملی) یا جای دیگر ممکن‌است حفظ و نگهداری شود • عین نسخه کتاب مزبور اعـــاده می شود •

با عرض ارادت
رییرکل بنیاد فرهنگ ایـران
دکتر پرویز خانلری

ورود دربار شاهنشاهی ۱۱۱۹۶ تاریخ ۱۳۵۰/۹/۱۶

نشانی : تهران خیابان بلوار الیزابت کوچه وزیرزاده تلفن ۶۳۹۰۰۰ صندوق پستی شماره ۳۲۴۷ - تهران

تصویر شمارهٔ «۸»

ارزشیابی نسخهٔ اهدایی به دربار از سوی بنیاد فرهنگ و با تأیید دکتر پرویز خانلری

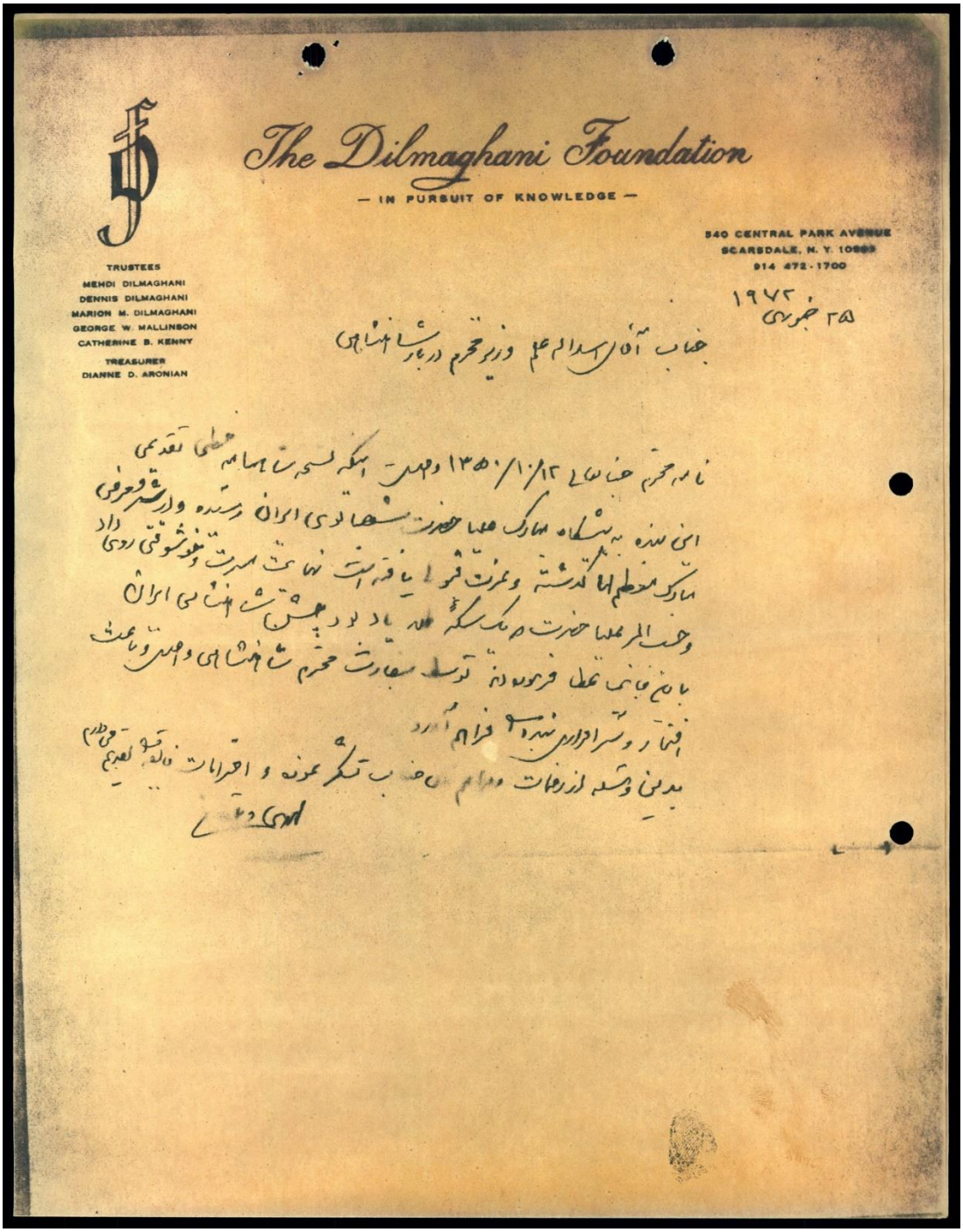
The Dilmaghani Foundation
— IN PURSUIT OF KNOWLEDGE —
540 CENTRAL PARK AVENUE
SCARSDALE, N. Y. 10583
914 472-1700
TRUSTEES
MEHDI DILMAGHANI
DENNIS DILMAGHANI
MARION M. DILMAGHANI
GEORGE W. MALLINSON
CATHERINE B. KENNY
TREASURER
DIANNE D. ARONIAN
۲۵ جنوری ۱۹۷۲

تصویر شمارهٔ «۹»

تشکر اهداکنندهٔ نسخهٔ شاهنامه از وزیر دربار به سبب هدیهٔ دریافتی

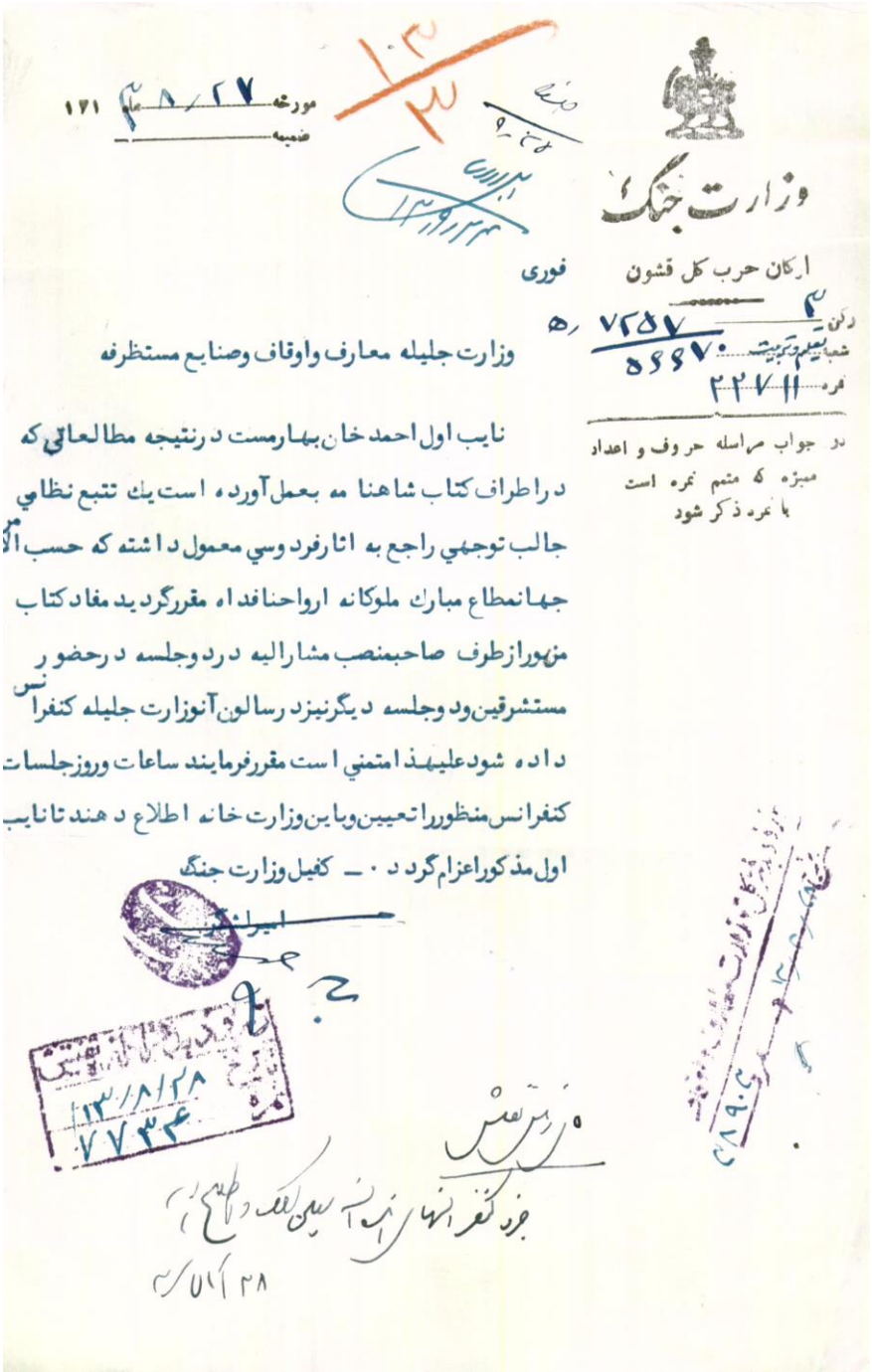

وزارت جنگ

ارکان حرب کل قشون

فوری

وزارت جلیله معارف واوقاف وصنایع مستظرفه

نایب اول احمد خان بهارمست درنتیجه مطالعاتی که
در اطراف کتاب شاهنامه بعمل آورده است یك تتبع نظامی
جالب توجهی راجع به آثار فردوسی معمول داشته که حسب الامر
جهانمطاع مبارك ملوکانه ارواحنافداه مقرر گردید مفاد کتاب
مزبور از طرف صاحبمنصب مشارالیه در دو جلسه در حضور
مستشرقین و دو جلسه دیگر نیز در سالون آنوزارت جلیله کنفرانس
داده شود علیهذا متمنی است مقرر فرمایند ساعات و روز جلسات
کنفرانس منظور را تعیین و باین وزارت خانه اطلاع دهند تا نایب
اول مذکور اعزام گردد ۰ ـ کفیل وزارت جنگ

تصویر شمارهٔ «۱۰»

تفسیر شاهنامه با رویکرد نظامی از یک افسر وزارت جنگ

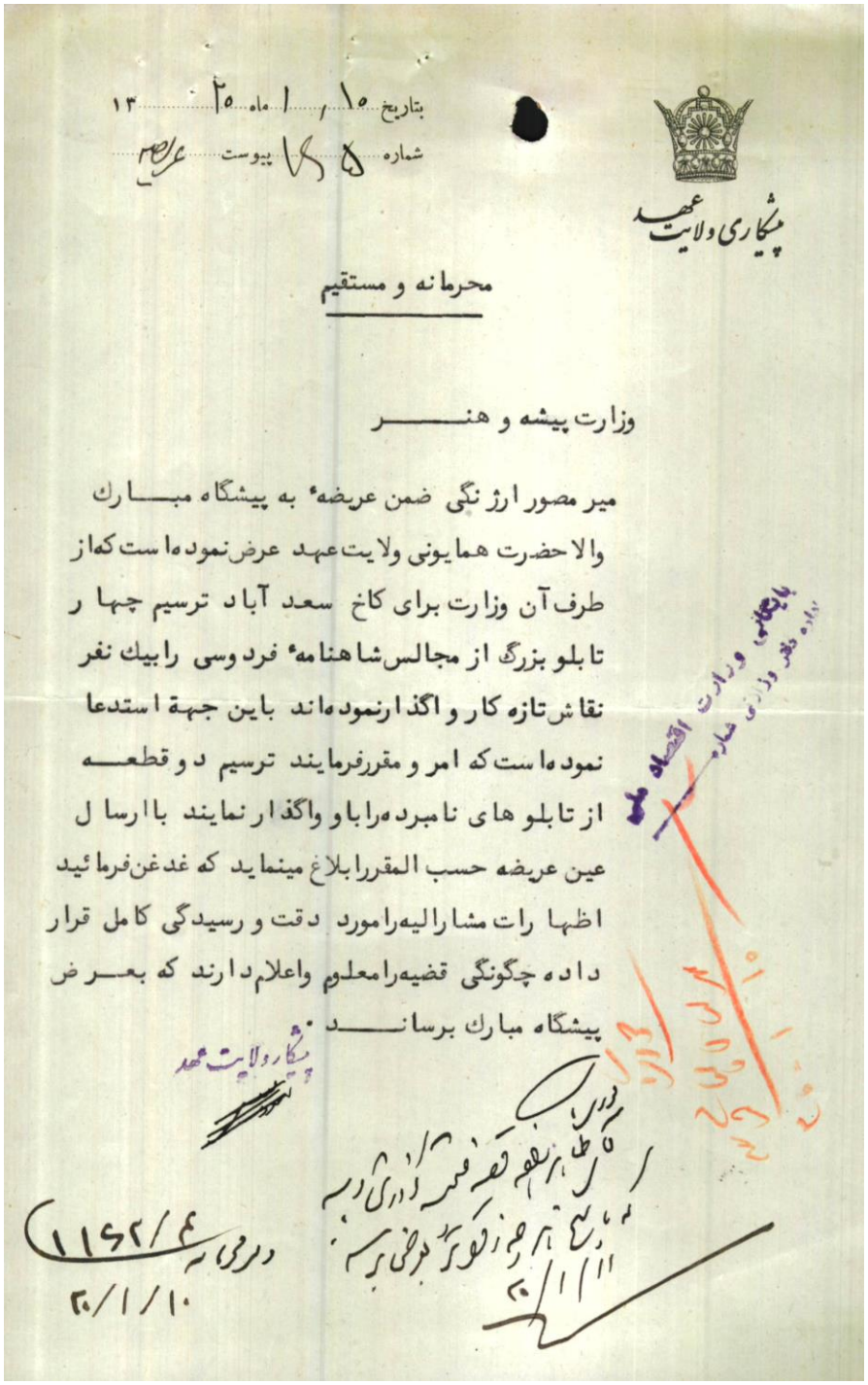

پیشکاری ولایت عهد

بتاریخ ۱۰ / ۱ / ماه ۲۰ ۱۳
شماره ۵۷۸ پیوست عریضه

محرمانه و مستقیم

وزارت پیشه و هنـــــــر

میر مصور ارژنگی ضمن عریضهٔ به پیشگاه مبـــارک والا حضرت همایونی ولایت عهد عرض نموده است که از طرف آن وزارت برای کاخ سعد آباد ترسیم چهار تابلو بزرگ از مجالس شاهنامهٔ فردوسی را بیک نفر نقاش تازه کار واگذار نموده اند باین جهة استدعا نموده است که امر و مقرر فرمایند ترسیم دو قطعـــه از تابلو های نامبرده را باو واگذار نمایند با ارسال عین عریضه حسب المقرر ابلاغ مینماید که غدغن فرمائید اظهارات مشارالیه را مورد دقت و رسیدگی کامل قرار داده چگونگی قضیه را معلوم واعلام دارند که بعـــرض پیشگاه مبارک برسانـــــد.

پیشکار ولایت عهد

دبیرخانه وزارت اقتصاد و دارائی
اداره کل دارائی
شماره

۱۱۶۲/۴
۲۰/۱/۱۰

تصویر شمارهٔ «۱۱»

پیگیری ترسیم تابلوهای مجالس شاهنامه برای کاخ سعدآباد

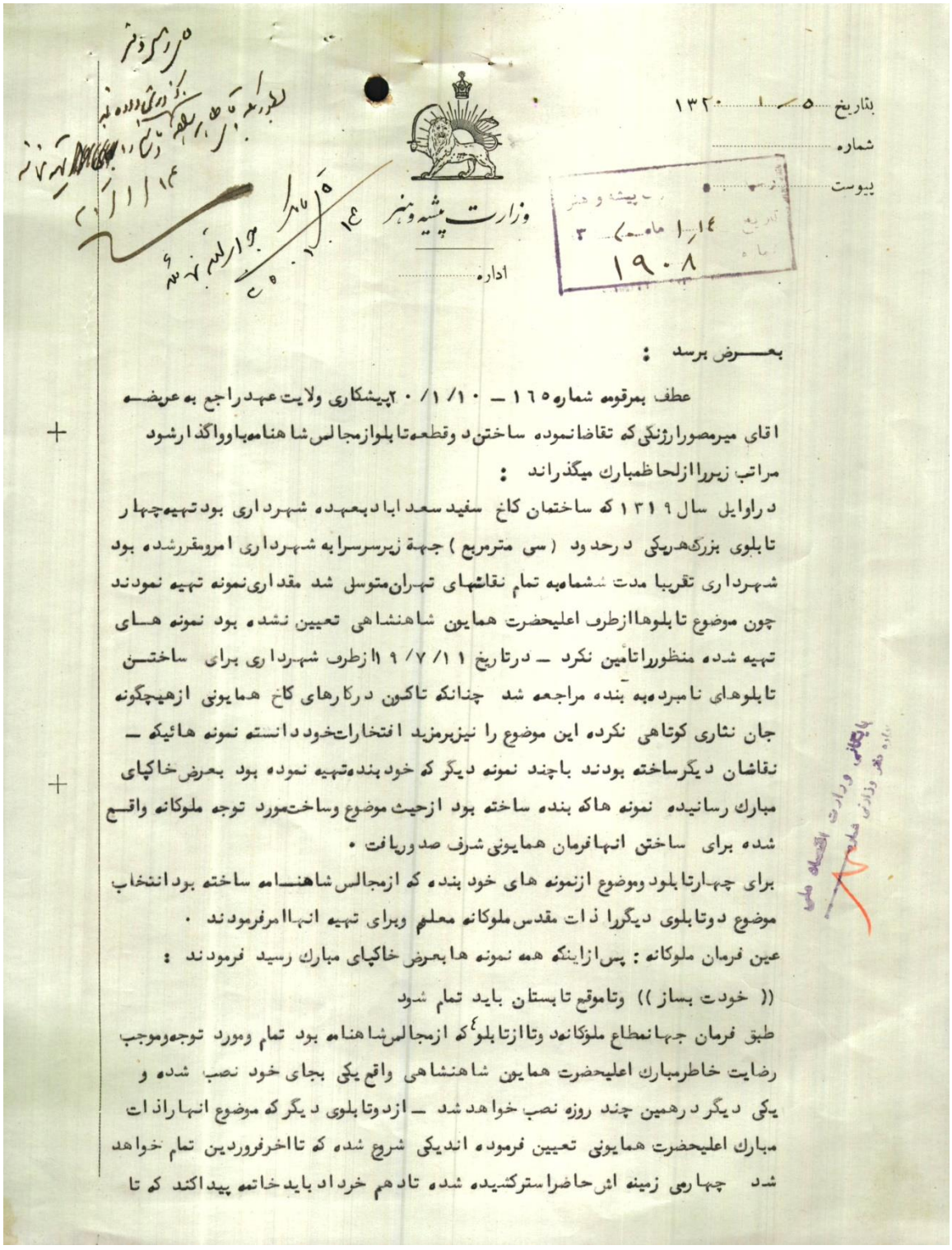

بتاریخ ۵ / ۱ / ۱۳۲۰
شماره
پیوست

وزارت پیشه و هنر
اداره

۱۴ / ۱ / ۳
۱۹۰۸

بعـــرض برسد :

عطف بمرقومه شماره ۱۶۵ ــ ۱۰/۱/۲۰ پیشکاری ولایت عهد راجع به عریضه آقای میرمصور ارژنگی که تقاضانموده ساختن د وقطعه تابلوازمجالس شاهنامه‌باوواگذارشود مراتب زیررا ازلحاظ مبارك میگذراند :

دراوایل سال ۱۳۱۹ که ساختمان کاخ سفید سعد اباد بعهده شهرداری بود تهیه‌چهار تابلوی بزرگ‌هریکی درحدود (سی مترمربع) جهة زیرسرسرا به شهرداری امرومقررشده بود شهرداری تقریبا مدت شش‌ماه‌به تمام نقاشهای تهران‌متوسل شد مقداری‌نمونه تهیه نمودند چون موضوع تابلوهاازطرف اعلیحضرت همایون شاهنشاهی تعیین نشده بود نمونه های تهیه شده منظورراتامین نکرد ــ درتاریخ ۱۱/۷/۱۹ ازطرف شهرداری برای ساختن تابلوهای نامبرده‌به بنده مراجعه شد چنانکه تاکنون درکارهای کاخ همایونی ازهیچگونه جان نثاری کوتاهی نکرده این موضوع را نیزبرمزید افتخارات‌خود دانسته نمونه هائیکه ــ نقاشان دیگرساخته بودند باچند نمونه دیگر که خود بنده‌تهیه نموده بود بعرض خاکپای مبارك رسانیده نمونه هاکه بنده ساخته بود ازحیث موضوع وساخت‌مورد توجه ملوکانه واقع شده برای ساختن انهافرمان همایونی شرف صدوریافت .

برای چهارتابلود وموضوع ازنمونه های خود بنده که ازمجالس شاهنامه ساخته بود انتخاب موضوع دوتابلوی دیگررا ذات مقدس ملوکانه معلوم وبرای تهیه انهاامرفرمودند .

عین فرمان ملوکانه : پس‌ازاینکه همه نمونه هابعرض خاکپای مبارك رسید فرمودند :

((خودت بساز)) وتاموقع تابستان باید تمام شود

طبق فرمان جهانمطاع ملوکانه‌د وتاازتابلو که ازمجالس‌شاهنامه بود تمام ومورد توجه‌وموجب رضایت خاطرمبارك اعلیحضرت همایون شاهنشاهی واقع یکی بجای خود نصب شده و یکی دیگر درهمین چند روزه نصب خواهد شد ــ ازدوتابلوی دیگر که موضوع انهاراذات مبارك اعلیحضرت همایونی تعیین فرموده اندیکی شروع شده که تااخرفروردین تمام خواهد شد چهارمی زمینه اثرحاضراسترکشیده شده تادهم خرداد بایدخاتمه پیداکند که تا

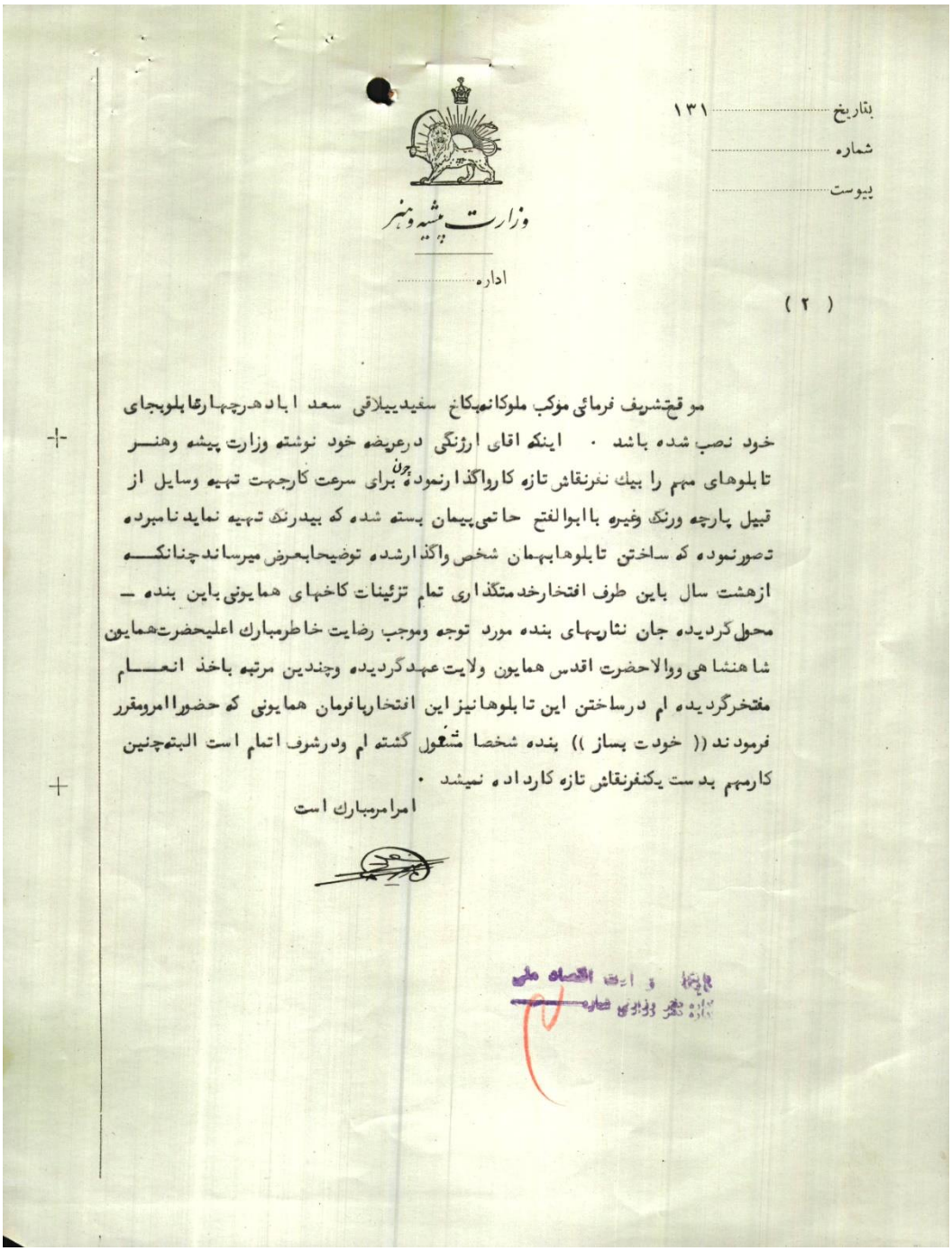

بتاریخ ۱۳۱
شماره
پیوست

وزارت پیشه و هنر
اداره

(۲)

مرقع شریف فرمائی موکب ملوکانه بکاخ سعدآباد سعید ییلاقی سعد آباد هرچهارتابلو بجای خود نصب شده باشد . اینکه آقای ارژنگی درعریضه خود نوشته وزارت پیشه وهنر تابلوهای مهم را بیك نفرنقاش تازه کارواگذار نموده برای سرعت کارجهت تهیه وسایل از قبیل پارچه ورنگ وغیره باابوالفتح حاتمی پیمان بسته شده که بیدرنگ تهیه نماید نامبرده تصورنموده که ساختن تابلوهابهمان شخص واگذارشده توضیحابعرض میرساند چنانکه ازهشت سال باین طرف افتخارخدمتگذاری تمام تزئینات کاخهای همایونی باین بنده محول گردیده جان نثاریهای بنده مورد توجه وموجب رضایت خاطرمبارك اعلیحضرت همایون شاهنشاهی ووالاحضرت اقدس همایون ولایت عهد گردیده وچندین مرتبه باخذ انعام مفتخرگردیده ام درساختن این تابلوهانیز این افتخاربافرمان همایونی که حضورا امرومقرر فرمودند ((خودت بساز)) بنده شخصا مشغول گشته ام ودرشرف اتمام است البته چنین کارمهم بدست یکنفرنقاش تازه کارداده نمیشد .

امرامرمبارك است

تصاویر شمارهٔ «۱۲ و ۱۳»

پیرامون دغدغه‌مندی میرمصوّر ارژنگی در باب ترسیم باکیفیت تابلوهای شاهنامه برای کاخ سعدآباد